

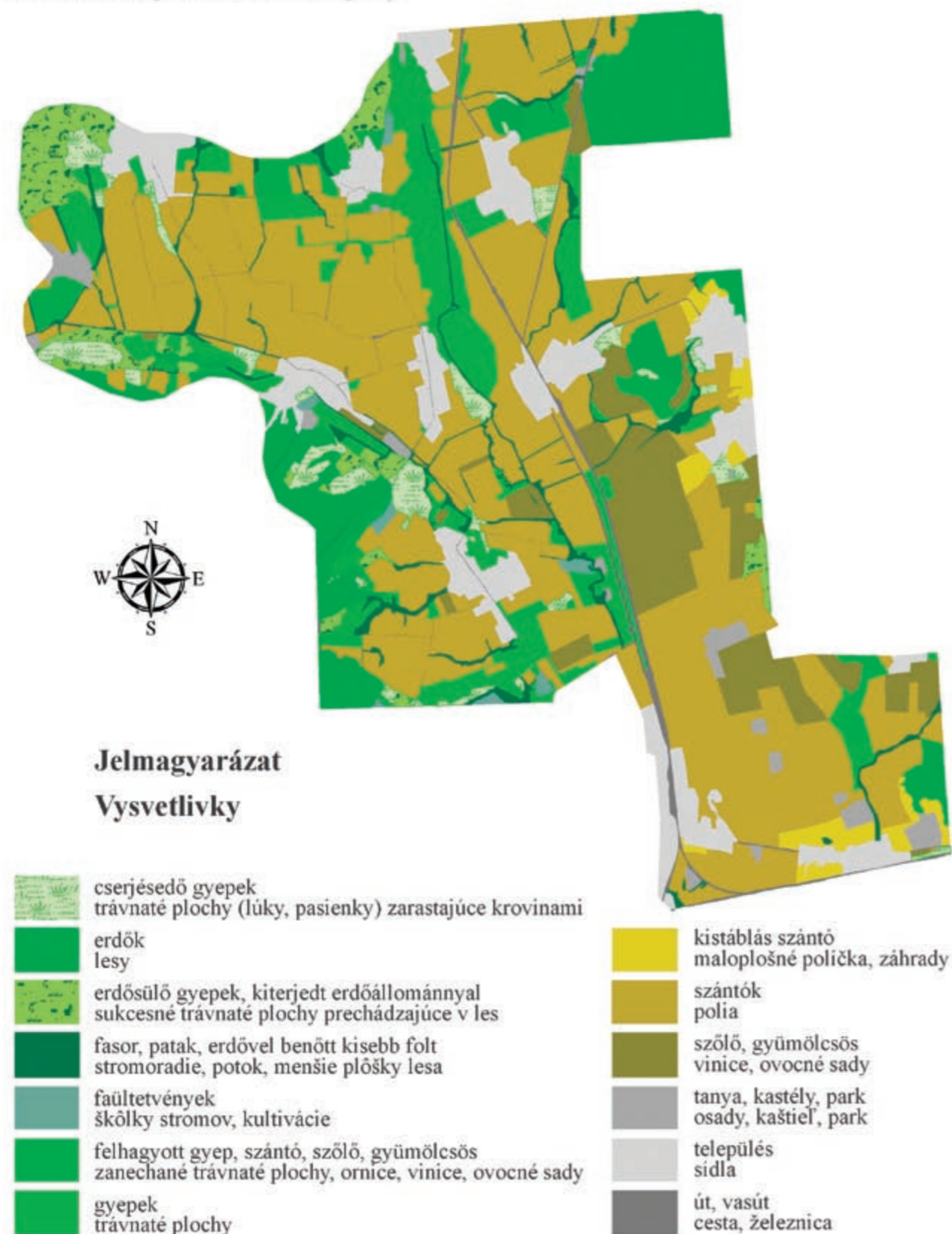
MOŽNOSTI HOSPODÁRENIA V SÚLADE S KRAJINOU V REGIÓNE HEGYKÖZ

Predstavenie projektu HUSK 0801/201 pod názvom:
„Realizácia modelového programu prírode blízkeho
hospodárenia na pasienkoch v sieti NATURA 2000“

I.sz. térkép: A program célterülete a Hegyközben A jelenlegi tájhasználat

Mapa č. 1: Ciel'ové územie programu v oblasti Hegyköz
Súčasné využívanie krajiny

Mapa navrhovaného využívania krajiny sa nachádza na vnútornej strane zadnej obálky.

Úvod

„Príroda zahŕňa zázrakmi nás,
v tráve, kvetoch aj hmlách.
Ach, nieto na širej zemi látky takej,
čo nenapomáha tak, či onak práci našej;
ale nieto takého dobra, v čom netkvie aj hrozba,
ak ho nerozumne zneužiješ! „
William Shakespeare

O našom programe

Táto publikácia vznikla v rámci Programu Maďarsko-Slovenskej spolupráce 2007-2013, v rámci projektu HUSK č. 0801/201 „Realizácia modelového programu prírode blízkeho hospodárenia na pasienkoch v sieti NATURA 2000“. Vedúcim partnerom projektu je združenie pre ochranu prírody a životného prostredia E-misszió, slovenským partnerom je Ochrana dravcov na Slovensku, miestnym občianskym partnerom je združenie Polyán. Popri vyššie spomenutých sme spolupracovali aj s viacerými ďalšími hospodármi a miestnymi obyvateľmi.

Širším cieľovým územím programu je región dnes ležiaci po oboch stranách slovensko-maďarskej hranice, pozdĺž tokov Roňava a Bozsva, v chotároch obcí Alsó-mihályi, Alóregmec, Bara, Černocho, Čerhov, Felsőregmec, Malá Tŕňa, Luhyňa, Mikóháza, Veľká Tŕňa, Sátorajjájhely, Széphalom a Vilyvitány. Uzšie projektové územie sa nachádza v okolí obce Mikóháza, jedná sa o neskôr podrobnejšie predstavené ukázkové hospodárstvo.

Cieľ nášho programu

Aj z nadpisu nášho programu je zrejmé, že našim cieľom je naplánovanie, zrealizovanie a predstavenie modelu prírode blízkeho hospodárenia a oboznámenie hospodárov z okolia, z oblasti Hegyköz/Medzihorie s týmto modelom. Modelové hospodárstvo uskutočňujeme na horských pasienkoch Veľký a Malý Polyán nachádzajúcich sa nad obcou Mikóháza a na lúkach a pasienkoch v údolí Roňavy a Bózszy.

Našími aktivitami smerujeme v dlhodobom kontexte k takej rekonštrukcii krajiny, ktorá obnoví stav mozaikovitejšej štruktúry krajiny, ktorá sa tu ešte vyskytovala v XVI-XVII. storočí a tvoril ju rozmanitý komplex lesov, horských pasienkov, lúk, maloplošných poličok, viníc a ovocných sádov spolu s druhovou rozmanitosťou charakteristickou pre takúto krajinu. Táto krajina nie je len biologicky rozmanitá, ale napomáha aj možnostiam obživy miestnych ľudí.

Ďalším cieľom je aj zabezpečovanie budúcnosti pre orla kráľovského a jeho potravnú zložku, zvyšovanie nezávislosti miestnych ľudí na externých zdrojoch a napomáhanie samoudržateľnosti krajiny.

Orol kráľovský, ako indikátorový druh

Fotó: Papp Gábor

V rámci nášho programu sme si vybrali orla kráľovského ako indikátorový druh, teda ako ukazovateľ dobrého stavu krajiny. Dôvodom pre takýto výber je vlastnosť vrcholového predátora orla kráľovského citlivo reagovať na akékoľvek narušenie stavu krajiny. Okrem toho je orol kráľovský svojimi potravnými väzbami úzko viazaný na nami udržiavané pasienky, pretože najmä prostredie pasienkov mu dokáže zabezpečiť vhodnú potravnú ponuku (sysel, zajac, a pod.). Aj sysel, najdôležitejšia zložka potravy pre orla kráľovského, vymizol z našich pasienkov preto, lebo v dôsledku absencie pasenia sa zmenilo druhové zloženie tráv a vymizli nízke, pasienkovité biotopy, ktoré nahradili spoločenstvá vysokých tráv a pokročilo zarastenie travinných biotopov drevinami, čo sysel nedokáže tolerovať. Na vysokobylinných lúkach ostáva raná rosa oveľa dlhšie, ako na prepásaných pasienkoch a preto sa srst' sysľov stáva trvale vlhkou, čo vedie k vzniku chorôb a v konečnom dôsledku až k lokálnemu vymretiu populácie. Toto je rozšírený proces v rámci Maďarska, aj v celej Európe a viedol v 1970-tych rokoch aj k výraznému poklesu populácie orla kráľovského, kedy dosahovala jeho celková početnosť v Maďarsku len sotva 15-20 párov. Tento počet sa neskôr v dôsledku prísnej ochrany a špeciálne zameraných programov postupne zvýšil na súčasný počet približujúci sa počtu 100 párov.

Orol kráľovský potrebuje práve taký mozaikovitý typ krajiny obhospodarovaný prírodou blízky spôsobom, aký sme si vytýčili za cieľ dosiahnuť v rámci nášho programu. Čiže prítomnosť orla kráľovského poukazuje na zdravú štruktúru a prirodzený stav krajiny a dobre indikuje ako aj stav hospodárenia v krajine.

Vychádzame zo zásad ochrany prírody

Za pomoci odborníkov sme sa dopracovali k potrebným zoológickým a botanickým východiskám, ako aj k poznatkom z histórie využívania krajiny pre potreby našej vytýčenej úlohy, zvyšovania prirodzenosti stavu krajiny. Nešli sme pritom iba po všeobšiahlu vedu o ochrane prírody, ale ešte ďalej, majú na zreteli hospodárenie v súlade s krajinou a jeho prvky. Zoológia, botanika a história pôsobenia človeka v krajine nám pomáha múdrejšie sa rozhodovať a nájsť správnu cestu. Nikdy však nezabúdame na zásadu, že nie je možné skúmať len samotné vedecké výsledky, izolovane od iných, širších súvislostí a skúseností. V nasledujúcich častiach Vám predstavíme výsledky týchto výskumov.

Orol kráľovský

Dospelé orly majú sfarbenie peria jednoliate, tmavohnedé, ale z ďaleka sa zdajú často takmer čierne. Od tohoto zafarbenia sa výrazne odlišuje slamovožlté zafarbenie ich hlavy a krku, ako aj snehobiele škrvny na pleciah. Podobne, ako u väčšiny iných dravých vtákov, samice sú väčšie ako samce.

Orol kráľovský (Aquila heliaca) je orol s eurázijským areálom rozšírenia, viažúcim sa najmä na lesostepné oblasti. Celosvetová populácia druhu dosahuje 2-3 000 párov, ale podľa najnovších výskumov môže dosahovať aj 10 000 párov. V značnej časti areálu má negatívny populačný trend, alebo je veľkosť populácie neznáma. V rámci Maďarska dosahuje populácia takmer 100 párov, ktorá sa po populačnom minime v 1970-tych rokoch - 15-20 párov - vďaka účinným ochranným opatreniam a adaptácii druhu na zmenu biotopu v súčasnosti trvale zvyšuje. Maďarská populácia druhu bola až do konca 80-tych rokov hniezdičom našich stredohorí, avšak od 90-tych rokov nastal prudký populačný rast v dôsledku procesu presídľovania hniezdiacich párov do nižinej, poľnohospodárskej krajiny.

Aj pár orlov kráľovských žijúci na našom projektovom území je horský párom, ktorý zalieta za potravou na okolité trávnaté plochy na úpätí hôr. Aj na slovenskej strane projektového územia v minulosti hniezdil jeden pár orlov, takže aj v budúcnosti je možné opätovné osídlenie tohoto územia v dôsledku zavádzania foriem hospodárenia priateľských pre orly. V domácich podmienkach hniezdia orly najmä v stredohorách, predovšetkým v starších, nerušených lesných porastoch. Hniezdny strom sa nachádza často na okraji porastu, alebo sa jedná o nadúrovňový strom. Pretože svoje hniezdo si stavia do vrcholovej časti stromu, alebo do hornej tretiny koruny (vyžaduje dobrý vlet), dokáže z hniezda obhliadnuť celé svoje teritórium. Toto je z pohľadu vyrušovania človekom veľmi významný aspekt, pretože už zďaleka si všimne približujúceho sa človeka a opakované vyrušenie na hniezde môže viesť k neúspechu hniezdenia.

K vytvoreniu vhodnej formy hospodárenia je potrebné poznať potravné nároky orlov v jednotlivých častiach roka.

- **obdobie zimovania** (začiatok novembra-stred februára): v tomto období sa obyčajne zdržujú na hniezdisku len dospelé jedince, teda len hniezdiaci rodičovský pár. Hoci v tomto období roka zásobujú staré orly potravou iba sami seba, značný význam má trvalý prísun potravy, pretože ich kondícia na konci zimy je určujúca pre celé hniezdne obdobie.

- **obdobie toku až obdobie vyvedenia mláďat** (polovica februára až koniec mája): s príchodom jari sa zmení hormonálna činnosť vtákov a spustia sa činnosti súvisiace s rozmnožovaním. Samce trvale označujú svojimi vlnovitými svadobnými letmi obsadenosť teritória. Hniezdo je potrebné opravovať, prípadne je potrebné postaviť nové hniezdo, cudzie orly objavujúce sa v teritóriu je potrebné vyháňať. Takéto správanie spotrebuje každodenne značné množstvá energie. Ďalej je potrebné zásobovať aj samicu potravou,

„Vrtkavé šťastie sa zbytočne pokúša nedbalo,
by tento zázrak nanovo stvorilo“
Kosztolányi Dezső

lebo samica sa v tomto období už pripravuje na znášanie vajec. Inkubáciu vajec zabezpečuje najmä samica, ale niekedy ju pri tejto činnosti vystrieda aj samec.

- **od liahnutia mláďat do ich vyletenia z hniezda** (polovica mája – polovica, resp. koniec júna): vyliahnutím mláďat stúpne potreba zásobovania rodiny potravou. Spočiatku, kým sú mláďatá ešte malé, tieto nevyžadujú veľké množstvo potravy, avšak neskôr narastá telesná hmotnosť mláďat a narastá aj ich spotreba potravy, ktorá dosahuje svoj vrchol v strede leta. V posledných dvoch týždňoch pred vyletením mláďat klesne množstvo prinášanej potravy mláďatám, aby mláďatá boli stimulované k opusteniu hniezda a samostatnému lovu pod dozorom dospelých vtákov.

- **od vyletenia mláďat do opustenia teritória** (polovica júla až november): prvých niekoľko mesiacov strávených v okolí hniezda zohráva určujúcu úlohu v živote mláďat. Úmrtnosť je najvyššia práve v tomto období. Bohaté jesenné potravné teritória môžu napomôcť dobrej príprave mladých vtákov na prichádzajúcu prvú zimu.

Na základe vyššie uvedených poznatkov je zrejme, že k životu orlov je potrebná celoročná vhodná potravná ponuka. Najzásadnejšie je hniezdne obdobie – kedy je spotreba potravy najvyššia a toto obdobie zhruba koreluje s vegetačným obdobím poľnohospodárskych kultúr. Zúžením prirodzených potravných biotopov začína mať poľnohospodárstvo stále vyššiu mieru zodpovednosti pri prežívaní orlov. Dobre premyslená hospodárska forma s dosahom na štruktúru krajiny môže okrem toho, že predstavuje záujmy miestnej komunity, poskytovať aj celý rad výhod pre orly kráľovské.

Orol kráľovský sa viaže z pohľadu získavania potravy k trávnatým spoločenstvám aj ornej pôde, respektíve k oblastiam spájajúcim tieto dva krajinné typy a k ich obrubám.

Požiadavky koristi sú z časti podobné, čiastočne však odlišné, preto vytvorenie formy hospodárenia „priateľskej“ k orlom kráľovským spočíva vo vytvorení rôznorodého, mozaikovitého typu biotopu, ktorý dokáže zabezpečiť potrebnú zásobu potravy vo všetkých častiach roka.

Monokultúra o veľkej rozlohe (napr. obilovín) dokáže jednak udržať menšiu populáciu hlavných zložiek koristi orla (chrček, zajac, bažant, sysel') a aj to malé množstvo zvierat slúžiacich pre orla ako potenciálna korisť je dostupné iba v určitom vegetačnom období, pretože výška porastu plodín obmedzuje úspešnosť orlov pri love koristi.

Pre lov 4 hlavných druhov koristi (chrček, zajac, bažant, sysel') na základe výberu biotopu sú najvýznamnejšími biotopy trávín, trávnatá obruba rozličných biotopov a líniové krovinné a stromové štruktúry.

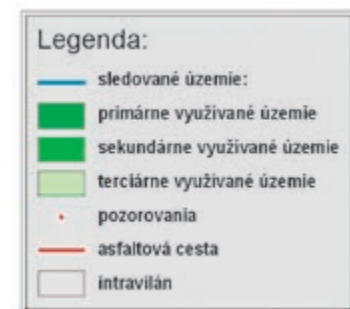

Fotó: Majercsák Bertalan

Fotó: Becse Tamás

Vyznačenie najvhodnejšieho územia z pohľadu potravného správania orla kráľovského na základe pozorovaní za posledných 10 rokov

Pri vytvorení biotopu „priateľského“ pre orla kráľovského sú najvýznamnejšie nasledovné typy biotopov:

- lucerna
- jesenné obilniny
- zelený úhor, neobrábané plochy, strniská
- jesenné obilninové miešanky
- vysiate oziminy

Najdôležitejší druh koristi, sysel'

Jedným z najvýznamnejších druhov koristi orla kráľovského je sysel' (*Spermophilus citellus*). Sysel' bol kedysi rozšíreným druhom na pasienkoch v Karpatskej kotline, ktoré charakterizovali nízke trávy a suché podmienky, ale rozširovaním intenzívneho poľnohospodárstva výrazne ustúpil. Jednak dôsledkom zániku biotopov, jednak aj kvôli úmyselnému prenasledovaniu človekom, pretože bol považovaný za škodcu. Časom sa jeho stavy natoľko znížili, že v roku 1982 ho vyhlásili za chránený druh. Aj Príloha II. Bernskej Dohody pri Rade Európy (obsahujúce prísne chránené druhy) obsahuje tento živočíšny druh.

Sysel' je obyvateľom otvorených biotopov väčšieho rozsahu, v prvom rade v nížinách a pahorkatinách. Jeho charakteristické územie rozšírenia sa rozkladá v Karpatskej kotline a v jej okolí (od Nemecka po Západnú Ukrajinu) v lesostepnej vegetačnej zóne, kde zrejme predstavovali jeho pôvodný biotop suché trávnaté biotopy na hlbokých pôdach, pasienky prapôvodných druhov bylinožravcov. Južne od Karpatskej kotliny až po Malú Áziu mohol v minulosti žiť na rozličných stepných biotopoch submediteránneho a mediteránneho typu. Dnes si však nachádza životné podmienky po odstránení veľkej časti prirodzených lesov aj na trávnatých spoločenstvách vytvorených po ústupe týchto pôvodných lesov.

Sysel' je dôležitým zdrojom potravy pre viaceré živočíšne druhy, v prvom rade pre orla kráľovského, sokola rároha, lasicu, hranostaja a tchora. Súčasne je takým druhom torý vytvára vhodné životné podmienky aj pre iné živočíchy, ktoré druhotne osídľujú podzemné chodby sysľov napr. ropucha zelená, čmeľ zemný a celý rad ďalších predstaviteľov hmyzu). Prítomnosť sysľa na danom území môže byť určujúci faktorom pre výskyt celého radu ďalších druhov a popri tom môže ovplyvňovať aj vododržnosť pôdy. Podľa pozorovaní tieto malé hlodavce vyhrabávaním svojich podzemných chodieb o 20% zvyšujú nasýtenosť pôdy vodou.

V rámci svojich možností sysel' uprednostňuje sypkejšie pôdy, v ktorých dokáže ľahšie hrabať, ako aj také, ktoré majú väčšiu súdržnosť, a súčasne v ktorých vyhrabané diery vydržia dlhší čas a ich ďalšia údržba si vyžaduje menej dodatočnej námahy. Takéto pôdy sú najmä pôdy humózneho charakteru, s nižšou podzemnou vodou a nižšou kapilárnou eleváciou. V prípade, že takéto vhodné pôdy nenájde, potom žije aj na iných, nie príliš kamenitých a vodnatých stanovištiach. Napríklad v oblasti Hegyköz sa vyskytuje aj na tu rozšírených vlhkých pôdach, prekrytých tyfch, alebo na preschnutých, pôvodne aluviálnych pôdach. Taktiež je dôležitá výška trávnatého porastu. Vtedy môže žiť v súlade so svojimi stanovištnými požiadavkami, ak sa môže postaviť na zadné končatiny a pritom vidí ponad vegetáciu do okolia a tak v prípade potreby môže po spozorovaní nepriateľov pomocou zraku uniknúť pred nimi do podzemných chodieb. Vo vysoko tráve sa udrží ranná rosa alebo vlhkosť po daždi oveľa dlhšie a preto sú syste skôr náchylné na ochorenia.

Významným poznatkom je uvedomenie si skutočnosti, že prostredie vhodné pre sysľa – teda trávnatý biotop s nízkou trávou a pomerne malým množstvom krov a stromov je za súčasných podmienok hospodárenia možné trvale udržiavať iba cieľným a vedomým manažmentom za účasti človeka. Kedysi toto zabezpečovali veľké bylinožravce (pratur, tarpan, jelene, atď.), neskôr tieto jednak z časti vyhynuli, jednak ich nahradili čriedy domácich hospodárskych zvierat, potom po roku 1700 sa rozšírili aj kosné lúky a stajňový spôsob chovu hospodárskych zvierat. Do dnešného dňa sa však zachovalo iba zopár pasienkov a lúky sú všetky bez výnimky obhospodarované pomocou strojov.

Starší pamätníci si ešte pamätajú, že sysel' vymizol z oblasti Hegyköz v druhej polovici 1960-tych rokov. O ich opätovnú reštitúciu sa pokúšame za pomoci zvierat privezených z košického letiska, na lúke Nagy Polyán nachádzajúcej sa nad obcou Mikóháza.

Rastlinstvo, stanovištia a manažment

Poznanie rastlinstva rastúceho v projektovom území je nevyhnutné pre vypracovanie vhodného manažmentu pre tunajšie stanovištia. Z tohoto dôvodu sme pripravili vegetačnú mapu a mapu biotopov pre ukázkové projektové územie.

Zoznam biotopov pre ukázkové projektové územie

Názov biotopu	biotopový kód (Maď.)	kód Natura 2000
Prírodné biotopy		
Močaristé lúky s výskytom bodliakov	D34, B4, B5, D6	6430, 6440
Kosné lúky pahorkatin	E1	6510
Horské lúky	E2	6510
Lúky pahorkatín chudobné na živiny	E34	-
Bezvápnikaté stepné lúky vo svahch	H3a	6240
Lesostepné lúky	H4	6210
Zväz močiarnnej vegetácie Nanocyperion	I1	3130
Brehové a lúčne jelšiny a vrbiny	J5, RB	91E0
Spoločenstvá hrabu – duba letného	K1a	91G0
Sločenstvá hrabu - duba zimného	K2	91G0
Zapojená nevápnomilná dubina	L4a	91M0
Kroviny rastúce na pôdach bohatých na živiny	P2a	-
Suché kroviny s trnkou a hlohom	P2b	-
Znehodnotené, degradované alebo zničené biotopy		
Zanechané ovocné sady	P7	-
Nevýrazné lúky na pôdach bohatých na živiny	OB	-
Nevýrazné, suché tráviny, mladé úhory	OC, T10	-
Vysadené a spontánne zmladené populácie invázijských drevín	S1, S4, S6, S7	-
zrúcaniská, skládky, pieskovne	U4, U7	-

Dnes poznáme celý rad území v oblasti Hegyköz, ktoré boli v minulosti hospodársky využívané, ale dnes sa o ne nik nestará. Tieto územia v závislosti od miestnych podmienok buď zarastajú krovinatým náletom, alebo ich prerastajú nepôvodné bylinné spoločenstvá.

Úloha ochrany prírody je dvojaká. Jednak má za úlohu udržať stav prirodzených a poloprirodzených biotopov (toto je možné zabezpečiť pomocou zaistenia bezzásahovosti, alebo udržaním pôvodného spôsobu manažmentu) a jednak sa má snažiť o obnovu poškodených a rôznym spôsobom znehodnotených biotopov. Úplné ponechanie ekologických systémov na bezzásahový režim v podmienkach, kde existuje dlhodobá kontinuita ich obhospodarovania siahajúca naspäť na celé stáročia, či dokonca tisícročia prináša dobré výsledky obyčajne len vo výnimočných prípadoch. Prirodzené disturbancie (prostredníctvom ohňa, spásania zverou, záplavy) sú neoddeliteľne späté s ekologickými systémami a k ich existencii sú nevyhnutné. Tieto prirodzené disturbancie sú dôsledkom ľudských vplyvov (regulácia riek, oplocovanie, protipožiarna ochrana, atď.) z veľkej časti ovládateľné a je možné sa im čiastočne vyhybať. Súčasne musíme vidieť aj to, že ochrannárske opatrenia odtrhnuté od človeka, ktoré neposkytujú nikomu obživu, sú neisté a nie sú udržateľné. V takejto situácii môže prinášať úspechy integrácia hospodárenia a manažmentu v záujme ochrany prírody.

Súčasne s rozvojom manažmentových techník zameraných na ochranu a udržanie istých typov stanovišť sa dostávajú do popredia aj výskumy sledujúce procesy a príčiny vegetačných zmien, teda vegetačnú dynamiku. Sú také typy stanovišť dôležitých z pohľadu ochrany prírody, ktoré sú čiastočne, alebo úplne antropického pôvodu. (Takéto stanovištia sú napríklad vlhké lúky, alebo horské pasienky. Tieto biotopy nie sú schopné sa zachovať sami bez pomoci (tradičného) typu obhospodarovania (napr. kosenie, spásanie), pretože zarastajú krovinatým náletom a podliehajú sukcesným procesom pokračujúcim smerom k ich zarastaniu, postupnej premeny na les. Tu sa prostredníctvom zapojenia činnosti človeka otvárajú nové možnosti vytvárania takých typov biotopov, aké v minulosti neboli, ale istým spôsobom je to príspevok k vytvoreniu rôznorodosti prostredia. Udržiavanie takýchto systémov je potom možné len za pomoci trvalého pasenia a kosenia.

Naše čiastkové výskumy sme robili na lokalitách Veľký a Malý Polyán, ktoré patria do chotára obce Mikóháza, kde sme sledovali vplyv odstraňovania krovín a pasenia ovcami, dobytkom a koňami na chudobné horské pasienky čiastočne už prerastené krovinami.

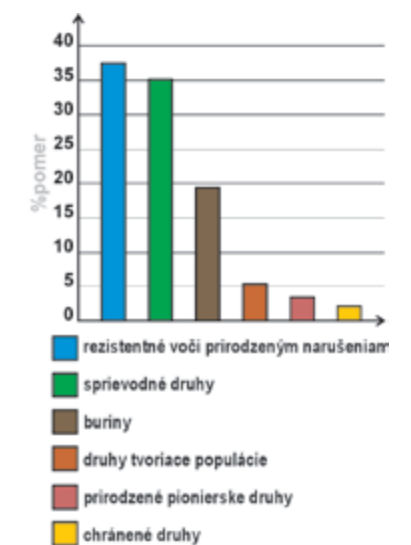

Zistili sme, že len pasenie zvieratami samo o sebe nestačí na údržbu pasienkov, je súčasne potrebné robiť aj odstraňovanie náletu. Toto čistenie pasienku musí byť spočiatku veľmi intenzívne, avšak v neskoršom období pripadajú po jednom kuse hovädzieho dobytku priemerne už asi len 1-2 dni dočistovacej práce ročne. Takisto sme zistili, že kvalita tráv sa dôsledkom správneho pasenia (ani príliš extenzívne, ani príliš intenzívne) postupne zlepšuje a predpokladáme, že v neskoršom období s pokračujúcim manažmentom sa premení na kvalitný trávnatý biotop. Podľa našich skúseností zimné pasenie nepoškodzuje pasienok.

Ponechanie solitérov a skupiniek stromov na pasienku je dôležité nielen pre domáce zvieratá kvôli tieňu, ktorý im poskytujú stromy, ale aj pre krajinu ako celok, pretože tieto skupinky stromov majú priaznivý vplyv aj na mikroklimu, lebo znižujú vplyv vetra a vysušovanie pasienku vetrom.

Chudobný pasienok býva obyčajne chudobný na výskyt chránených druhov. Toto je jeho prirodzený stav. Poznajúc minulosť územia (pôvodne orná pôda, časté disturbancie, vytváranie úhorov a pod.) nie je prekvapujúci vysoký výskyt druhov tolerujúcich rušenie (36%) a burín (19%). Trávnaté stanovištia však ani zďaleka neboli úplne znehodnotené, pretože výskyt prirodzených sprievodných druhov (36%) poukazuje na prítomnosť prirodzených procesov. Aj podľa hodnotovej stupnice Németha-Seregélyesa je možné ho radiť medzi dobré-stredné stanovištia, ktoré sú bohaté na sprievodné druhy, ale chudobné na špecializované druhy a predstavujú dynamicky sa meniaci systém s rozpadajúcou sa štruktúrou, ktorý obsahuje aj buriny a invázivne druhy. Prirodzenosť stanovišťa zvyšuje výskyt niekoľkých chránených druhov. Najlepšie stanovištia tráv sa zachovali v menej narušených okrajových častiach, čo je v prípade pasienku aj prirodzené.

Rozdelenie rastlinných druhov pasienkov Malý a Veľký Polyán podľa prírodovedných hodnotových kategórií

História využívania krajiny

Ľudia, ktorí obývajú nejaký typ krajiny ako jej súčasť a ktorí sa neskôr vymanili z tohoto systému, majú svoju históriu, ktorá je spätá s históriou tej krajiny. Je dobrým poznatkom historikov zistenie, že z našej minulosti vidíme len to, čo vedie k našej prítomnosti ako priama cesta. Súčasný spôsob hospodárenia v krajine, stav domácej vegetácie a živočíšstva je v strašnom, úpadkovom stave. Už len kvôli tomuto je potrebné hľadať aj medzi menej výraznými, nenápadnými procesmi v minulosti, čo sme v minulosti pokazili a kde a pokiaľ môžeme ešte nájsť nejaké „udržiavacie“ mechanizmy.

História využívania krajiny nám ukazuje nároky a možnosti daných historických dôb. V širšom merítku môžeme sledovať systémy vzťahov medzi krajinnými celkami s odlišnými prírodnými danosťami, v rámci Karpatскеj kotliny, ako funkčného a uceleného systému a v menšom merítku v rámci historických žúp Zemplína a Abova na príklade prispôbeniu sa miestnym podmienkam, využívania krajiny a neskôr v jej využívaní v negatívnom zmysle. Dejiny vzájomného vzťahu krajiny a človeka vysvetľujú aj súčasný stav toho-ktorého územia.

Vývoj vegetácie

Výskumy vývoja vegetácie naznačujú, že v tomto území boli v minulosti uzavreté lesné porasty. Bez stromov mohli byť pravdepodobne len močiare a lúky pri Bózsve a Roňave, ktoré boli zrejme často zaplavované. Popri potokoch zrejme rástli jelšové lužné lesy, na suchších, vyvýšených miestach predpokladáme, že rástli dubovohrabové lesy. V južnej časti chotára obce Vilyvtány rástol uzavretý lesostepný typ kontinentálneho lesa, respektíve aj jeho sarmatský typ sa tu mohol vyskytovať. Na južných svahoch Vítánskej vyvýšeniny, ako aj na juhozápadných svahoch Zemplínskych vrchov prevládali s najväčšou pravdepodobnosťou lesné porasty dubov zimných, s menšími časťami porastenými teplomilnými dubovými porastmi prípadne aj v podloží hory Nagyerdő na sľudovom podklade a na Čiernej hore nad Čerhovom a na pahorkoch v okolí Bary sa predpokladal výskyt lesostepných a sutinových stepných lúk. Východný svah Čiernej hory nad Mikóházu a Zemplínske vrchy ešte aj donedávna boli prevažne porastené dubovohrabovými lesmi s porastmi dubov zimných menšieho rozsahu a fragmentmi dubín rastúcich na nevápnitých podkladoch.

Chov hospodárskych zvierat a pasienky

Výskyt živočíchov tvoriacich potravu orla kráľovského a tak aj jeho lovný areál sa viažu najmä k pastvinám. Chov hospodárskych zvierat a pestovanie rastlín je v oblasti trvale prítomný od čias neolitu. Pretože danosti tejto oblasti neboli až také priaznivé, ako danosti okolitých nížinných a podhorských lokalít a hory boli osídlené iba veľmi neskoro, preto významnejšie pestovanie tovaru bolo charakteristické iba v neskorších obdobiach, dovtedy bolo typickejšie samozásobovanie. Podľa historických prameňov sa chov zvierat výraznejšie rozvinul v 17. storočí, avšak tento chov zvierat znamenal ešte využívanie lesov! V období Rákócziho protihabsburského povstania a v nasledujúcich dobách nastal nedostatok koní a pribúdajúca ľudská populácia chovala skôr ovce, ošípané a dobytok, ten posledný najmä na zapriahanie do vozov. Až do konca 19. storočia je dominantný uhorský stepný dobytok a v menšom množstve, asi v pomere 10% chovali menší dobytok, horské typy (krpatý, červený). So spustením prevádzky v bani na perlit znova narástol počet koní, pretože pomocou nich mohli rýchlejšie prevážať náklady, ale popri tom naďalej s meniacou sa intenzitou, ale aj stále narastá chov dobytky. Svoj najväčší rozmach zažil v období medzi dvoma svetovými vojnami. Vznik roľníckych družstiev znížil počet chovaných zvierat na polovicu, rovnobežne s tým prestalo aj jednotlivé pasenie zvierat, v dôsledku čoho veľká časť chotára ostane bez pastvy. Po zmene politického režimu došlo k takmer úplnému zániku chovu dobytky. Takmer z každej obce vymizli zvieratá, spomedzi nich

maďarské plemená úplne a tých málo, ktoré ešte ostali, žili na veľmi malých pasienkoch. V priebehu 20. storočia sa úplne dovŕšil proces náhrady pôvodne chovaných odolných, voľne ustajnených plemien za intenzívne chované plemená ustajňované v maštaliach.

V najstarších dobách chovu hospodárskych zvierat boli tieto chované v lesoch, respektíve v určitých vymedzených častiach roka v priestoroch celej obce, neskôr sa tento priestor stále zužoval. Z lesa bol dobytok vytlačенý vtedy, keď nastal rozvoj obchodovania s drevom na veľké vzdialenosti, dôsledkom čoho koncom rokov 1800 klesol počet dobytky, ktorý ostal bez pasienkov na polovicu a v tom čase sa rozšírili na pasienky bez stromov, či pasienky porastené malým množstvom stromov. Rozsah týchto pasienkov po kolektivizácii ďalej narastá, pretože orné pôdy ťažko obhospodarovateľné strojmi boli zanechané a tieto sa zmenili na pasienky, respektíve následne po zregulovaní Bózsvy vyschli vlhké kosné lúky, ktoré boli v ďalšom období čias ročne využívané ako pasienky. Od konca 1980-tych rokov klesá rozloha pasienkov, s úbytkom pasúcich sa zvierat.

Mapové podklady vojenských mapovaní

Najdôležitejšie historické zdroje, ktoré sú k dispozícii, sú vojenské mapy z Habsburského obdobia a ich popisy, ďalej podobné práce robené v následníckych krajinách. Tieto mapové podklady sú z vojenského hľadiska veľmi podrobné, presne vykresľujú pre nás dôležité miesta s lesmi, lúkami, ornými, riekami, sídlami, mlynmi. Na naše veľké šťastie prvé vojenské mapovanie sa konalo ešte v 1780-tych rokoch. Toto ešte

ukazuje typ využívania krajiny, ktorý tu bol prítomný pred zavedením ranokapitalistického modelu prerozdelenia, hoci rozdelenie na urbáre už v tom čase prebehlo. Systém mierky týchto máp ešte nie je vyzretý, ani legenda k mapám nie je jednotná, preto na priestorové prepočty rozlohy nie je veľmi vhodná, ale vizuálne je vynikajúco čitateľná. Mapovanie druhého vojenského mapovania bolo robené v 1980-tych rokoch, systémom už porovnateľným s dnešným, s veľmi vysokou presnosťou, preto je možné presne sledovať aj presné priestorové zmeny jednotlivých spôsobov obhospodarovania krajiny, kým tieto pri prvom vojenskom mapovaní bolo možné len odhadovať. V období, kedy boli robené tieto mapovania, sme už v čase po období zrušenia nevoľníctva a po úplnom vybudovaní sústavy veľkostatkov západného typu. Nasledovná séria máp, ktorou sa oplatí zaoberať, je siedme mapovanie, ktoré prebiehalo v druhej polovici 1980-tych rokov a ktoré odzrkadľuje stav po vybudovaní a stabilizovaní sústavy roľníckych družstiev, ešte pred zmenou politického systému. Všetky tieto stavy sa oplatí porovnať so súčasným (2009) využívaním krajiny.

Veľmi dôležitým prvkom bolo uprednostňovanie vojenských aspektov pri týchto mapovaniach, napr. priechodnosť terénu bola dôležitejšia z pohľadu mapovania, ako presné zachytenie existujúcej formy hospodárenia v danom období. Z nášho pohľadu sa stretávame s jednou zásadnou nepresnosťou, podľa ktorej mapovateľa neroz-

lišovali medzi skutočnými lesmi a územiaми porastenými stromami. Takto sa aj spontánne zmladené, či umelo vysadené plantáže borovic lesných a čiernych, či agátiny, vysadené umelé topoľové monokultúry dostali medzi lesy.

Porovnanie I. a II. vojenského mapovania

Porovnanie zmien vo využívaní krajiny bolo robené v chronologickom poradí, teda vychádzalo sa z pôvodných prameňov, ktoré boli porovnávané vždy po dvojiciach, takže najprv sme porovnali I. vojenské mapovanie (1780-te roky) s II. vojenským mapovaním (1850-te roky), pričom sme mali na pamäti nepresnosti týchto údajov. Z toho je zrejmé, že v období medzi týmito dvoma mapovaniami z pôvodných lesov (1 610,5 hektárov) menej ako polovica ostala aj naďalej lesom (asi 43%), rozlohou 686,8 ha a z ostatných bývalých lesov sa stali ornice (441 ha), trávnaté porasty (329,4 ha), vinice-ovocné sady (125 ha), resp. obývané územia (28 ha). Na druhej strane, les sa teraz nachádzal na 58,3 ha z pôvodných lúk, na 106 hektároch pôvodnej ornice, na 0,5 ha pôvodných viníc. V dôsledku týchto procesov sa rozloha lesov znížila na 853 hektárov.

Porovnanie II. a VII. mapovania

Z tohoto porovnania vyplýva, že v období medzi dvoma mapovaniami sa pôvodná rozloha lesov (853 hektárov) ešte mierne zvýšila, takže lesov ostalo 633,6 ha), z ostatných lesov sa stala orná pôda (163,3 ha), trávnaté plochy (13,7 ha), vinice-ovocné sady (33,2 ha), resp. obývané plochy (9,2 ha). Súčasne les nastúpil na 136,2 hektároch pôvodných lúk, 191,4 ha pôvodných orných pôd, 10,2 ha obývaných plôch a 23,1 ha viníc-ovocných sádov. V dôsledku všetkých uvedených procesov rozloha lesov narástla na 994,5 hektárov. Je dôležité, že do tejto rozlohy sú započítané aj lesné plochy nízkej kvality, sekundárne a nepôvodné, ako porasty borovice lesnej, agátiny, hybridné topole. V skutočnosti sa zastúpenie skutočných, kvalitných lesov drasticky znížilo.

Z pôvodných trávnatých plôch o rozlohe 1 925,9 ha ostalo 864,8 ha trávnatých porastov, ďalej, ako sme už spomínali, 58,3 ha lesov, 905,2 ha orných pôd (pôvodné trávnaté porasty boli takmer všetky premenené na poľa!) 37,2 ha viníc a ovocných sádov, 60,2 ha obývaných plôch a 0,2 ha iných poľnohospodárskych plôch. Súčasne, na trávnaté porasty bolo premenených 329,4 ha lesov, 828,3 hektárov orných pôd, 28 ha obytných plôch. Takže na území bolo celkovo 2050,5 ha trávnatých plôch.

Pri zmene rozlohy orných pôd vidíme, že z východiskových 5 582,4 hektárov sa zalesnilo 106 ha, 828,3 ha sa premenilo na trávnaté plochy, 1,2 ha premenili na iné poľnohospodárske plochy, z 52,7 hektárov sa stali vinice-ovocné sady, 67,6 ha sa premenilo na obývané plochy a teda naďalej bolo využívaných 4 526,5 hektárov orných pôd. Súčasne na ornici bolo premenených aj 441 ha lesov, 905,2 ha trávnatých plôch, 70,6 ha obývaných plôch a 24,8 ha viníc-ovocných sádov. Spolu teda bolo využívaných 5 968,2 hektárov orných pôd.

Rozloha viníc a ovocných sádov sa zväčšila takmer štvornásobne, z 74,3 hektárov na 269,8 hektárov! Popri tom, že z pol hektáru viníc-ovocných sádov sa stal les, z 24,8 ha orná pôda, z 3,15 ha obývané plochy, ostalo ešte 45,8 ha ovocných sádov a na tento typ krajiny premenili ešte aj ďalších 125 ha lesov, 37,2 ha trávnatých plôch, 52,7 ha orných pôd a 8,86 ha obývaných plôch.

Obytné plochy doteraz zaberali 297,4 hektárov, trochu narástla ich rozloha na 347,6 hektárov, najmä na úkor bývalých orných pôd (67,6 ha), trávnatých plôch (60,2 ha), lesov (28 ha). Kým z obývaných plôch sa stalo 1,3 ha lesov, 28 ha trávnatých plôch, 70,6 ha orných pôd a 8,9 ha viníc-ovocných sádov.

Z pôvodne 2 050,5 hektárov lúk a pasienkov ostalo v tejto kategórii 807,7 ha, stalo sa z nich 136,2 esov, 1 025 ha orných pôd (takmer polovica pôvodných lúk a pasienkov bola znova premenená na ornú pôdu!), 9,6 ha viníc a ovocných sádov, 58,6 ha obývaných plôch a 13,4 hektárov iných poľnohospodárskych plôch. Súčasne boli premenené na lúky a pasienky lesy o rozlohe 13,7 ha, orná pôda o rozlohe 624,3 hektárov, 46,8 ha obývaných plôch. V čase VII. vojenského mapovania teda bolo v území 1 510,2 ha lúk a pasienkov.

Pri sledovaní premeny orných pôd na iné typy využitia vidíme, že z východiskových 5 968,2 hektárov 191,4 hektárov zalesnili, 624,3 ha zatravnili, 47,8 ha premenili na iné poľnohospodárske plochy, z 63,1 hektárov sa stali vinice – ovocné sady a 361,9 ha premenili na obývané plochy, takže na 4 679,6 hektároch aj naďalej prebiehalo hospodárenie na orných pôd. Súčasne aj z 163,3 ha ornice sa stali lesy, z 1025 ha lúky a pasienky, z 104,8 ha obývané plochy a z 155,8 ha vinice-ovocné sady. Celkovo teda 6 129,5 hektárov orných pôd boli využívaných týmto spôsobom.

Rozloha viníc a ovocných sádov poklesla z 269,8 hektárov na 175,6 ha. Tak, že z 23,1 hektárov sa stali lesy, z 17,3 ha lúky a pasienky, z 155,8 ha orná pôda, z 13,6 ha obývané plochy, ostalo 60 ha ovocných sádov a k nim pribudlo aj 33,2 ha lesa, 9,6 ha lúk a pasienkov, 63,1 ha orných pôd a 9,7 ha obývaných plôch.

Obytné plochy zaberali pôvodne 347,6 hektárov a ich plocha výrazne narástla na 616 hektárov, na úkor 361,9 ha poľí, 58,6 ha lúk a pasienkov, 9,2 ha lesov. Kým z obývaných plôch sa stalo 10,2 ha lesov, 46,8 ha lúk a pasienkov, 104,8 ha orných pôd a 9,7 ha viníc-ovocných sádov.

Porovnanie VII. vojenského mapovania a súčasnosti

Z lesov a iných plôch porastených stromami ostalo i naďalej v tejto kategórii 807,2 ha, 84,2 ha bolo premenených na lúky a pasienky, 8,4 ha bolo premenených na iné poľnohospodárske plochy, 77,1 ha na ornú pôdu, 2,15 ha na vinice-ovocné sady, 15,5 ha na obytné plochy. Popri tom na lesy, resp. iné plochy porastené stromami boli premenené plochy o rozlohe 307,5 ha lúk a pasienkov, 370,6 ha orných pôd, 3,9 ha iných poľnohospodárskych plôch, 45,9 ha viníc-ovocných sádov a 16,1 ha obývaných plôch. Takže súčasne sa nachádza v území 1 551,2 hektárov lesov a iných plôch porastených stromami.

Z pôvodných lúk a pasienkov ostalo v tejto kategórii naďalej 651,3 ha, 307,5 ha bolo zalesnených, 19 ha premenených na iné poľnohospodárske plochy, 375,8 ha rozoraných, 40,5 ha premenených na vinice-ovocné sady, 116,1 ha zastavaných. Oproti tomu lúky a pasienky zabrali 84,2 ha pôvodných lesov, 6,4 ha iných poľnohospodárskych plôch, 846,3 ha orných pôd a 15,2 ha obývaných plôch. Takže v súčasnosti ostáva aj naďalej v území 1 637,6 ha lúk a pasienkov.

U orných pôd došlo k výraznému poklesu rozlohy, 3 825,2 ha ostalo ornou pôdou, 370,6 ha sa premenilo na les, 846,3 ha na lúky a pasienky, 101,3 ha na iné poľnohospodárske plochy, 659,4 ha na vinice, 326,8 ha na obývané plochy. Popri tom iba 77,1 ha lesa, 375,8 ha lúk a pasienkov, 26,4 ha iných poľnohospodárskych plôch, 35,5 ha viníc-ovocných sádov, 152,2 ha obývaných plôch sa premenilo na ornú pôdu, takže v súčasnosti zaberá orná pôda v území 4 492,2 ha.

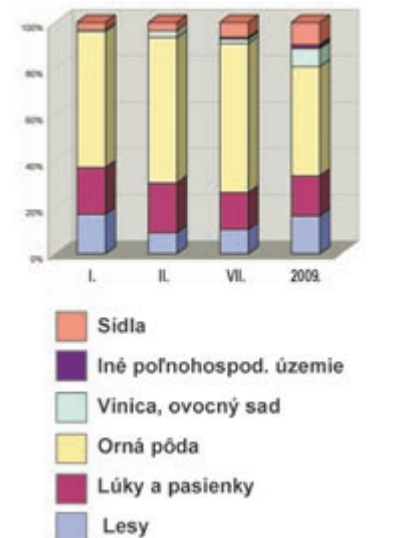
V priebehu tohoto krátkeho obdobia vzrástla rozloha viníc-ovocných sádov na viac, ako štvornásobok. Toto znamená nárast na úkor 2,2 ha lesov, 40,5 ha lúk a pasienkov, 1,9 ha iných poľnohospodárskych plôch, 659,4 ha orných pôd a 3 ha obývaných plôch, kým 45,9 ha sa zalesnilo, 34,2 ha sa zatravnilo, 4,2 ha sa premenilo na iné poľnohospodárske plochy, 35,5 ha sa rozoralo a z 20,1 ha sa stali obývané plochy. Takže v súčasnosti sa nachádza na skúmanom území 742,6 ha viníc-ovocných sádov.

Iné poľnohospodárske plochy tiež výrazne narástli na úkor orných pôd a dosiahli rozlohy 151,4 ha, pričom takmer 4 ha sa z nich zalesnili, 6,4 ha sa zatravnilo, 26,4 ha sa rozoralo, 1,9 ha zmenilo na vinice-ovocné sady a 10,7 ha zmenili na obývané plochy.

Rozloha obytných plôch vzrástla jedenapolkrát a dosiahla 915,5 ha. Pritom došlo k premeneniu 20,1 ha na úkor viníc, 10,7 ha na úkor iných poľnohospodárskych plôch, 116,1 ha na úkor lúk a pasienkov, 15,5 ha na úkor lesov, 326,8 ha na úkor orných pôd, ale 152,2 ha pribudlo orných pôd, 3,3 ha iných poľnohospodárskych plôch a 3 ha boli zmenené na vinice-ovocné sady

Spôsoby obhospodarovania vzorky územia v jednotlivých obdobiach

O hospodárení v súlade s krajinou

„– Krásne Zlaté zrno! – ozval sa opäť Frodo po nejakom čase. – Možno, že sa opýtam hlúpostí, ale chcel by som vedieť: kto je to Bombadil Toma?“

- On je veru Bombadil Toma - odvetilo Zlaté zrno s úsmevom a jeho šikovné ruky sa na chvíľu zastavili.

Frodo naň hľadel s prekvapeným pohľadom.

- On je ten, koho ste videli – odvetilo Zlaté zrno. – On je správcom lesov, vôd a kopcov.

- Takže potom tento zvláštny kraj je jeho vlastníctvom?

- To teda nie – odvetilo vážne Zlaté zrno. – To by ani nebolo dobré, lebo by to spôsobovalo mnohé starosti – pripomenul ticho, akoby pre seba. – Stromy, tráva a všetko, čo žije v tomto kraji, nemá iného vlastníka, oni sú sami sebe vlastními. Bombadil Toma je ich Správcom.“

J. R. R. Tolkien

Ak niekto chce pochopiť podstatu hospodárenia v súlade s prírodou, nech si uvedomí, ako vlastne hospodárili naši starí otcovia. Ak mal hospodár 15-20 jutár, už bol považovaný za majetného gazdu, pričom bez hlbších teoretických znalostí – spolupracoval s krajinou a na základe svojich praktických ekologických skúseností vrátil pôde to, čosi od nej zobral. Dnešný človek sa už do takej miery zamotal do dodávateľsko-spotrebiteľských vzťahov, že sa už nedokáže správať ku krajine prirodzene, s láskou a rešpektom. Už nechápe, že všetko, čo nás obklopuje, je len inou tvárou Slova stvoriteľa, podobne aj on sám. Nechápe, že všetko, čo ho obklopuje, je živé a aj On je živý len dovtedy, kým je živé všetko, čo ho obklopuje.

Dôsledkom tohoto všetkého je výrazné naštrbenie nášho vzťahu ku živej krajine, ale súčasne aj k ľuďom, ktorí tu žijú, častokrát tento vzťah bol úplne prerušený. Dnešní mladí ľudia poznajú svoje chotáre len vo výnimočných prípadoch, nepoznajú svoje tradície, ani ten priestor, ktorý by mal byť vlastne ich životným priestorom. S týmto úzko súvisí aj znehodnotenie medziludských vzťahov, čoho dobrým príkladom je aj nerešpektovanie a premrhanie skúseností starších ľudí. Svet okolo nás funguje vtedy dobre, ak je sú v poriadku vzájomné vzťahy medzi ľuďmi, ak je v poriadku vzťah medzi človekom a Bohom. Lebo tieto tri sú vlastne jedno! Zo slepej ulice je ťažké otočiť sa naspäť, ale je to predsa potrebné.

Dnes sa používajú pojmy ekologické, či bio-poľnohospodárstvo niekedy aj na rovnakej významovej úrovni, avšak za týmito pojmami sa podľa našich skúseností skrývajú mnohoraké významy. Nie sú dôležité ani tak tieto samotné významy, skôr správne pochopenie toho, aké je to hospodárenie, ktoré je schopné uchovať krajinu ako živý systém.

Krajina, hospodárenie v súlade s krajinou ako živý systém

Mnohí dnes považujú za hospodárenie v súlade s krajinou také formy hospodárenia, ktoré sa prispôbujú miestnym danostiam. Podľa toho je možné vytvoriť hospodárenie v súlade s krajinou na základe prispôsobenia hospodárenia kvalite a štruktúre pôdy, jej vodopriepustnosti a vododržnosti, jej úrodnosti, intenzite hodín slnečného svitu v daných podmienkach, zavodneniu, atď., teda prispôobením hospodárskych prístupov špecifikám miestnych zdrojov.

V našom vnímaní však pôda nemá špecifické danosti, ktoré by vyplývali z nej samotnej. Danosti pôdy nie sú nejaké vonkajšie faktory, nejaké „energetické“ zdroje hospodárskeho systému, na základe ktorého by sme mohli vytvoriť dokonale fungujúci hospodársky systém, ale pôda je neoddeliteľne spätá s jej mikrofaunou a mikroflórou, s mikroorganizmami, a to v dvojakom ponímaní, teda v súlade s životom v pôde a celistvým životom, ktorý prekvitá na pôde. Inými slovami, tento živý svet vytvoril a aj dnes vytvára pôdu spolu s jej všetkými zásadnými vlastnosťami. Neide teda o hromadenie vonkajších vlastností, ale o dôsledok fungovania „živého systému“.

V tomto systéme každý prvok zohráva svoju určujúcu úlohu a napĺňaním tejto úlohy napomáha vytváraniu a udržaniu tváre krajiny. Danosti krajiny z tohoto pohľadu sa objavujú ako vlastnosti daného živého systému. Tieto vlastnosti sú udržiavané pomocou procesov prírodného kolobehu, ktorý vnímame ako fungovanie jednotného systému krajiny.

Z pohľadu hospodárenia v súlade s krajinou teda krajina predstavuje taký živý systém, ktorý má svoju vlastnú tvár, vyplňa daný geografický priestor, v ktorom sa jednotlivé fyzické, biologické a spoločenské prvky skladajú do jednotného systému.

Hospodárenie v súlade s krajinou je teda takou hospodárskou formou, v rámci ktorej orba, pastva, či akýkoľvek ďalší hospodársky prvok sa uskutočňuje tak, že sa začleňuje do systému fungovania krajiny, čím uchováva systémové fungovanie krajiny ako celku, ktorú ešte aj obohacuje, pretože v jej záujme jej dokáže zabezpečovať dlhodobé úžitky.

Hospodárenie v súlade s prírodou v praxi

Pozrime sa, čo môže znamenať hospodárenie na niekoľkých konkrétnejších príkladoch. V prípade zasadenia nejakej rastlinnej kultúry na danom území by sme si mohli položiť otázku: má vôbec miesto v danej krajine? V prírodných systémoch je len výnimočne odpoveďou na túto otázku jednoznačné „nie“, to znamená, že nami vysadená úžitková rastlina iba zriadkakedy vyhynie úplne. Oveľa častejšie dochádza k protiotázke zo strany krajiny, ktorá prichádza vo forme nejakej nákazy, či objavení sa nejakého parazita. Avšak ani jeden škodca, či prazit nezničí celú úrodu, takže odpoveďou na túto otázku je systém fungovania samoregulačných mechanizmov krajiny a prírodný výber zdravých a životaschopných jedincov (miestne odrody), resp. vytvorenie rozličných spopupracujúcich spoločenstiev. Takáto by mohla byť cesta hospodárenia v súlade s krajinou.

Odôvodnenosť hospodárenia v súlade s krajinou, alebo bludný kruh priemyselného typu intenzívneho poľnohospodárstva

Prvým krokom na ceste vedúcej k intenzívnemu poľnohospodárstvu industriálneho typu je vytvorenie technologickej odpovede na vyššie uvedenú prirodzenú odozvu. Teda hospodár vníma fungovanie systému ako útok proti rastlinám tvoriacim samotný systém, pokúša sa identifikovať útočníka a snaží sa proti nemu brániť. Takýmto spôsobom však samotnú prirodzenú odozvu nedokáže zničiť a čoskoro sa objavia druhy rezistentné voči daným účinným látkam, či ich istým množstvám, takže je potrebné experimentovať s ďalšími účinnými látkami, resp. je potrebné zvyšovať ich použité množstvá.

Objavujú sa obrovské firmy, ktoré produkujú jedy, prostriedky na ochranu rastlín, pesticídy, ktorých účinky sú nevyspytateľné a vyrábajú aj geneticky modifikované produkty, ktoré znemožňujú ďalšie rozmnožovanie iných rastlín a tak svojimi produktmi spôsobujú, že hospodári, aj celé hospodárstvo sa stávajú závislými od týchto firiem a sú postavení na dráhu spotrebujúcu čoraz väčšie množstvo energie a finančných prostriedkov.

Keď hospodári nastúpia na túto cestu ochrany proti škodcom, nastúpia na nútenú dráhu, ktorá nabúrava komunikáciu medzi systémami, narúša sa prirodzený vzťah medzi krajinou a človekom a tieto dva systémy sa stávajú antagonistickými, stávajú sa nepriateľmi postavenými proti sebe v pretekoch v zbrojení.

Tento antagonizmus má za dôsledok:

- Čoraz častejší výskyt infekcií a dostávame sa do štádia, kedy napríklad jednu plantáž jablka je potrebné aj 16-20 krát postriekať v rámci jediného vegetačného obdobia a aj potom je otázne, či sa nám ho podarí uchrániť pred rozličnými „škodcami“.

- Súčasne dochádza spolu s použitím ťažkých strojov a s aplikáciou chemických prostriedkov na ochranu rastlín aj k degradácii pôdy, ktorá prechádza cyklickými zmenami štruktúry, ochudobňuje sa o živiny, čo z pohľadu hospodárenia sa javí ako zhoršenie jej kvality. Odpoveďou na tieto javy je zase len zavedenie ďalších finančne aj energeticky náročných technológií a používanie prostriedkov na zlepšovanie kvality pôdy.

Proces má dvojaký účinok, jednak sa zvyšuje spotreba energie a prostriedkov prúdiacich do industriálneho poľnohospodárstva, jednak sa predražuje hospodárenie, kým prírodné systémy sa čoraz ďalej znehodnocujú. Vytvára sa bludný kruh, v ktorom sa jednak stále zhoršujú hospodárske podmienky industriálneho poľnohospodárstva, v dôsledku čoho narastá energetická spotreba takéhoto hospodárenia, čo vedie k stále vyšším finančným nárokom. A čím viac energie tento systém využíva, tým rýchlejšie rozkladá prírodné systémy, ktoré sú zodpovedné za udržiavanie prírodných vlastností pôdy.

Tento bludný kruh sa prejavuje v podmienkach Maďarska dvojakými dôsledkami. Jednak došlo všade k ústupu miestnej produkcie, k úbytku chovu domácich hospodárskych zvierat, aj produkcie miestnych odrôd rastlín, jednak sa industriálne poľnohospodárstvo orientuje čoraz viac na produkciu surovín pre potravinársky priemysel, ktorých finálne spracovanie sa presunulo postupne do iných krajín. Za takýchto okolností môžu už aj dočasné výpadky systému, spôsobené poruchami v doprave, či v samotnej produkcii spôsobiť zrútenie celého systému, lebo v takomto prípade nebude jednoducho možné produkovať potraviny a nastane ich nedostatok.

Množstvo či kvalita?

Vážnym problémom súčasnej doby je to, že nedokážeme rozlišovať medzi kvalitou a kvantitou. Takisto, ako nevnímame do dôsledkov ani nás obklopujúce systémy, ktorých súčasťou sme aj my. Je príznačné, že si vyberáme jeden pre nás zdanlivo dôležitý prvok izolovaný od systému a potom sa snažíme všetko iné podriadiť zvyšovaniu kvantity tohoto jedného prvku, ešte aj vtedy, ak pôvodný cieľ pritom

stratíme zo zreteľa. Popri vyššie spomenutom hospodárení na ornej pôde je dobrým príkladom tohoto aj naša spotreba smotany. Dnes pijeme mlieko intenzívnych mliekových plemien dobytka. Jedna holsteinsko-frízská dojnica môže dať denne až 50 l mlieka. Avšak, k tomuto je potrebné prirátavať aj vykurovanú maštal, celoročne dostupné krmivo. Kravy za celý rok takmer ani nevidia pastvu, z chotára jednej obce spásajú a udržiavajú len nepatrnú časť. Vyprodukované mlieko je veľmi nízkej kvality, jeho značnú časť tvorí voda. Oproti tomu jedna dojnica tradičného plemena, napríklad karpatská hnedá, dáva iba 10 l mlieka, ktorého výživná hodnota je dvojnásobkom, či až trojnásobkom toho prechádzajúceho. Popri tom nevyžaduje celoročné ustajnenie, zásoby krmiva spotrebuje iba v zimnom období a dokáže využívať aj nevyužitú, spustenú pasienku, ktoré súčasne aj udržiava. K intenzívnej produkcii mlieka je potrebná investícia 1 gazdu a jeho malý pasienok. K extenzívnemu hospodáreniu slúži chotár celej obce, a tak aj spoločné rozhodnutia a spoločná práca celej komunity obce. Investície sú takmer nulové, ale úžitky sa okrem mlieka prejavujú aj iným spôsobom, ktoré ináč musíme riešiť zasa len cez finančné výdavky, alebo jednoducho ich necháme nevyužitú. K týmto úžitkom patrí údržba verejných priestanostiev, okrajov ciest, údržba strnísk a otava, ako aj využitie biomasy, ktoré sa ponúka takmer zadarmo.

Jednota hospodárenia

Keď nastúpime na cestu správneho hospodárenia v súlade s krajinou, nemôžeme postaviť do centra záujmu jednorázový zisk. Aj samotný systém si vyžaduje v záujme lepšej stability zabezpečenie z viacerých strán. Tieto dokážu popri zabezpečení obživy aj drasticky znížiť náklady jednotlivých úžitkov, lebo odpadá potreba kapitálu prineseného zvonka a viazaného k rôznym podmienkam. Vynárajúce sa úlohy takýto systém pri dobrej organizácii rieši zdarma, a dokonca vytvára pri tom aj úžitok.

Dávno v zime a skoro na jar prepásali oziminy ovcami, ktoré svojimi drobnými kopýtkami zošliapávali vyklíčené obilie, ktoré potom zarastalo krovínami. Dnes je to zakázaná činnosť, na vysádzanie krovín sa používajú chemikálie s neznámymi vedľajšími účinkami. Takže tento užitočný funkčný pracovný proces, ktorý v minulosti v rámci na seba nadväzujúcich aktivít zdarma vykonávali ovce, a okrem toho ešte poskytovali popri tom ešte aj mäso a mlieko, dnes ho vykonávame my sami a ešte si ním poškodujeme aj naše životné prostredie. To isté platí aj pre navrátenie živín do pôdy. Kvalitu živočíšnych hnojív nedosahujú ani najlepšie umelé hnojivá a zvieratá tieto hnojivá poskytujú ako výmenu za spásanie úhorov, či celín, takže vlastne zaplatia za to, aby mohli niečo odovzdať. V tisícročnej minulosti poľnohospodárstva vždy platilo, že každý zúčastnený bol spokojný, ale v dnešnom poľnohospodárstve sa produkuje len zisk pre niekoľkých veľkohospodárov, nezávisle od populácie daného územia.

Ak teda chceme pre naše rodiny a širšiu komunitu vytvoriť dlhodobu predvídateľnú životnú podmienku, znova sa musíme stať schopnými na to, aby sme obnovili strategickú spoluprácu s prírodnými systémami v pestovaní potravín pre našu obživu, pričom udržiavame aj fungovanie krajiny. Týmto sa okrem vyššie spomenutého dokážeme uchrániť aj pred hospodárskymi krízami a inými negatívnymi dopadmi globalizácie (nevyspytateľné ceny, rozširovanie nadnárodných korporácií). A navyše sú potraviny vyprodukované aj spotrebované na jednom mieste aj zdravšie a napomáhajú udržaniu miestnej ekonomiky, prispievajú k lepšiemu oceňovaniu seba samých a zabezpečujú bezpečnosť obživy na vidieku.

Charakteristika hospodárskej štruktúry v oblasti Hegyköz

Keď sme sa oboznámili s podstatou a významom hospodárenia v súlade s prírodou, všimnime si, čo charakterizuje Hegyközský región.

Maďarskú aj slovenskú časť regiónu ovplyvňuje industriálne poľnohospodárstvo a sprievodné vlastnícke vzťahy a štruktúra krajiny. Prejavuje sa to tak, že v regióne prevláda veľkoplošné hospodárenie na ornej pôde a poľnohospodárstvo produkuje najmä priemyselné suroviny, čiastočne pre poľnohospodársky priemysel, ktoré takmer na 100% odvezú z regiónu do vzdialených spracovateľských podnikov. Chov hospodárskych zvierat je nepatrný, málo rozšírený a pasienky sú z veľkej časti opustené. Opustené pasienky zarastajú krovím, na vlhkých miestach sa menia v mokrade, na suchších miestach prebieha sukcesia smerom k lesu, teda postupné zarastanie drevinami.

V regióne je iba niekoľko (3-4) hospodárov, ktorí chovajú hospodárske zvieratá. Je to najmä dobytok a ovce. Je zreteľné, že aj z obcí vymizli domáce zvieratá, ošipané chovajú už len výnimočne, ale takmer nechovajú ani domácu hydinu. Takéto využívanie krajiny silne ovplyvňuje krajinný ráz. Všeobecne je možné konštatovať, že v regióne sa stretávame buď s príliš intenzívne obrábanými, alebo s nevyužívanými plochami.

Podľa starších obyvateľov regiónu kedysi hospodár vlastiaci 10 jutár (asi 4 ha) ornej pôdy už bol považovaný za stredne veľkého statkára a mohol z tejto pôdy pohodlne vyžiť pri dobrom životnom štandarde (pri dnešných podmienkach uživi jednu rodinu 200 ha). Všetci obyvatelia obce žili kedysi z poľnohospodárstva, resp. z lesohospodárstva. Veľkú časť potravín si vtedy ľudia dopestovali sami, resp. obchod sa točil v rámci obce a v jej okolí, takže produkcia a spotreba potravín zabezpečovala obživu a už spomínaný dobrý životný štandard.

Dnes sa v Mikóháze venujú poľnohospodárstvu ako zdroju obživy 3 rodiny a približne 90% chotáru obce sa sústreďuje v rukách týchto hospodárov. Pracovné miesta v okolí zabezpečujú priemyselné podniky (v čorez menšej miere), ďalej samospráva, autobusová doprava (f. Volán) a pošta. Poľnohospodárstvo neposkytuje zdroj obživy pre tunajších obyvateľov a pri súčasnej hospodárskej štruktúre ani dostatok potravín. Obyvatelia obce sú z pohľadu vlastného zásobovania potravinami závislí bezzemkovia.

Skladba plodín v regióne

Nedostatok hospodárskych zvierat sa odzrkadlil aj v oblasti pestovania plodín. Pestovanie jadrových krmovín sa dostáva čoraz viac na okraj záujmu. Kým v minulosti prevládali krmoviny (kukurica, slnečnica) a popri obilninách sa vysievali aj krmoviny (lucerna, ďatelina), dnes sa táto štruktúra posunula smerom k produkcii priemyselných surovín.

V roku 2009 sa v regióne vysiali nasledovné plodiny v nižšie uvedenom pomere:

1. obilie (pšenica, tritikale, jačmeň) 40%
2. repka 30%
3. slnečnica 20%
4. kukurica 10%

Tieto pomery charakterizujú približnú situáciu. V dlhodobom výhľade klesá zastúpenie obilia, zvyšuje sa zastúpenie repky, kukurica a slnečnica sa pohybujú v rozmedzí 10-20%. Leguminózne krmoviny však úplne chýbajú z oševnej štruktúry. Toto poukazuje na postupný ústup produkcie potravín. Poľnohospodárstvo v regióne dnes už z veľkej miery produkuje priemyselné suroviny a samotná základná produkcia potravinových surovín v rámci poľnohospodárstva má stále menšiu váhu.

Návrhy pre hospodárenie v súlade s krajinou

Naše návrhy sme sformulovali v záujme riešenia vyššie načrtnutej situácie a v záujme oslobodenia sa z bludného kruhu. Ako východiskový bod navrhujeme porovnať mapu č. 1 a mapu č. 2. Z týchto obrázkov je zrejmé, že je potrebné sa usilovať najmä o zmenu vzájomných pomerov. V nasledujúcej kapitole preskúmame, ako by to bolo možné dosiahnuť.

Porovnanie dvoch obrázkov ukazuje aj to, že aj súčasnú jednostrannú štruktúru od cudzenú od tunajšej krajiny a naznačujúcu výrazné prvky rozkladu je do istej miery možné rozčleniť. Prepokladom štruktúrovanejšej krajiny je premena hospodárskej štruktúry, vzdalávanie príprava hospodárov a zabezpečenie ekonomického prínosu hospodárenia. Všetky tri piliere sa musia zabezpečiť, v opačnom prípade bude hospodárenie postrádať svoj zmysel, nestane sa reálnym a z dlhodobého pohľadu bude ekonomicky neudržateľné.

Od najvhodnejšej štruktúry po možnú štruktúru

Prirodzená vegetácia regiónu Hegyköz by bola bez ľudskej činnosti v podstate vegetáciou súvisle zalesneného územia. Avšak človek a jeho pôsobenie sú prirodzenou súčasťou tejto krajiny, preto je možné považovať za najvhodnejšiu krajinnú štruktúru, charakteristickú pre Hegyköz v XVI.-XVII. storočí tvorenú mozaikou lesov, pasienkov, lúk, maloplošných poličiek a plošiek viníc-ovocných sádov. Toto je odôvodnené aj z toho dôvodu, že pasenie a kosba v skutočnosti neznižovali biodiverzitu, ale ju skôr zvyšovali a obohacovali.

V súčasnosti je možné uvažovať len nad takou krajinnou štruktúrou, ktorá ešte môže poskytovať dostatočný priestor a možnosti miestnym hospodárom k ich bezpečnej obžive. Jednoducho, ani cieľom, ale ani dôsledkom programu zameraného na hospodárenie v súlade s krajinou nesmie byť zhoršenie ekonomických podmienok. Vzhľadom na krajinné danosti je potrebné aspoň čiastočne udržať aj veľkoplošné hospodárenie s tým, že tieto plochy je potrebné umiestniť na miesta s najlepšou orniciou.

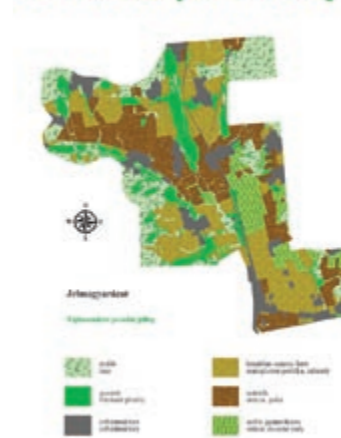
Podľa nášho názoru najvhodnejšia krajinoštruktúra by mohla byť vytvorená pri pomeroch zastúpených a prezentovaných v nasledovnej tabuľke. Táto by spočívala v znížení zastúpenia ornej pôdy z 44% na 20%, ktorá by bola zabezpečovaná najmä zvýšením podielu maloplošného pestovania (1-5 ha plochy).

Charakter	Súčasná využívanie krajiny	Navrhované využívanie krajiny v území
Maloplošné polička, záhrady	2 %	18%
Zarastajúce pasienky porastené stromami	4 %	0 %
Zarastajúce pasienky	3 %	0 %
Lúky a pasienky	11 %	22 %
Lesy a územie porastené stromami	9 %	12 %
Orná pôda	44 %	20 %
Sídla	10 %	10%
Cesta, železnica	1,5 %	1,5 %
Samota, kaštieľ, park	1,5 %	1,5 %
Vinice, ovocné sady	7 %	7 %
Opustené lúky a pasienky, ornica, vinica, ovocný sad	4 %	0 %
Stromoradie, potok, menšie zalesnené plochy	3 %	(iba prirodzené druhy) 7 %
Összesen	100 %	100 %

Súčasná využívanie krajiny

Navrhované využívanie krajiny

Mapy sú viditeľné vo veľkej mierke na vnútorných stranách obálky.

Takéto posun samozrejme nie je možné dosiahnuť zo dňa na deň. Zmenu pomerov je potrebné začať uskutočňovať od doteraz neobrobených plôch, teda na opustených pasienky, ornice je potrebné pretvoriť v pomere zvýraznenom v tabuľke čiastočne na lúky a pasienky, čiastočne na lesy. Potom by mohol prísť rad na premenu opustených úhorov a celín, ktoré by mohli byť využívané podľa ich charakteru buď ako lúky či pasienky, alebo ako trávnaté pásy, prípadne by mohli byť osiate lucernou. Potom by mohla nasledovať zmena štruktúry orných pôd, a jej prvý krok by mohol spočívať v rozčlenení súvislej plochy orníc v ich strednej časti. Tu máme na mysli najmä rozšírenie tých vetrolamov, pásov líniovej zelene, ktoré nie sú od seba príliš vzdialené a znamenajú iba 4% stratu produkčných plôch, teda sa dotýka plochy 78-80 hektárov.

Predpoklady zmeny krajinnej štruktúry

K premene krajinnej štruktúry by bolo potrebné vybudovať jednak vonkajšie predpoklady, teda systém podpory a riadiace prostredie, na druhej strane vnútorné hospodárske predpoklady a sieť hospodárov tvoriacich systém hospodárenia v súlade s krajinou.

Úprava miestnych podmienok

K tomu, aby malo zmysel sa pokúšať o hospodárenie v súlade s krajinou v danom regióne, je potrebné jednak vytvoriť sieť hospodárov, ktorí vytvoria nový systém nimi poskytovaných úžitkov, ktorý súčasne zníži závislosť regiónu od vonkajších zdrojov. Tu myslíme v prvom rade na prinavrátenie strateného zmyslu poctivému chovu hospodárskych zvierat, na druhej strane je potrebné napomôcť aj premene systému pracovných prostriedkov. V záujme týchto cieľov je potrebné:

1. Podporovať každú iniciatívu, ktorá môže podporiť ekonomický prínos chovu hospodárskych zvierat v regióne, ako napríklad miestny bitúnok, miestny mäso spracovateľský podnik, napomáhanie spracovaniu domácich zvierat, napríklad organizovaním dedinských hodov a podporou spracovania miestnych mäsových produktov (mäsové výrobky, salámy, klobásky, miestne mliečne produkty) vrátane pomoci pri zabezpečení infraštruktúry a zabezpečení marketingu predaja (ochranná známka, uznanie miestnych produktov).
2. Snažiť o to, aby sa na seba viazané odvetvia v čo najväčšej miere dopĺňali a aby si medzi sebou vytvorili funkčné obchodné väzby. Cieľom je čo najväčšia miera nezávislosti od globálneho trhu a čo najlepšie fungujúci miestny trh.
3. Zakalkulovať do systému podpory prostriedky potrebné na nákup chovných jedincov a na zabezpečenie chovu hospodárskych zvierat.
4. Zabezpečenie podpory na vybudovanie strojového parku na údržbu maloplošných hospodárskych jednotiek.
5. Podporovať obnovu kedysi používaných ťažných prostriedkov a podporovať ich opätovnú popularizáciu, napr. prostredníctvom festivalov.

Zmena vonkajších faktorov

K tomu, aby hospodár zmenil svoj prístup k hospodáreniu, nemusí byť vysporiadaný len s budúcimi hrozbami a možnosťami. Musí sa totiž musieť od niečoho odraziť a akokoľvek je odhodlaný zúčastniť sa na zmene podmienok daného regiónu, v prípade, ak si nedokáže ani v krátkodobom horizonte sám zabezpečiť svoju obživu, nikto na seba nezoberie toto riziko ani pri jasnom uvedomení si budúcich hrozieb. Hrozby a nebezpečia, očakávané výsledky si musia uvedomiť tí, čo riadia agrárnu politiku a oni musia uskutočniť kroky vedúce k vytvoreniu predpokladov pre zmenu. V zdravom spoločenskom prostredí je možné pomocou týchto zmien dlhodobo

zabezpečiť ekonomický prínos hospodárenia v súlade s krajinou. Pozitívne ukazovatele takejto premeny sa však ukážu až za dva-tri, prípadne za päť-desiat rokov. Ľudia však musia nejako žiť aj dotedy. Toto prechodné obdobie by bolo možné zvládnuť pomocou uznania ekologických služieb poskytovaných pri správnom hospodárení, čo by mohlo byť ďalším rozvinutím agro-environmentálnych platieb, kedy vyplatená suma by nebola iba dotáciou, ale skutočnou odmenou za poskytovanú ekologickú službu.

Plánovaný systém podpory podpory za poskytované ekologické služby

Systém podpory vyplácania platieb za poskytované ekologické služby zatiaľ existuje iba vo forme plánovania, avšak vedúci odborníci v oblasti poľnohospodárstva a ekologického hospodárstva sa snažia presadzovať skutočné zavedenie týchto systémov. V našej publikácii predstavíme tieto systémy preto, aby sa stalo pre súčasných, aj budúcich ekologických hospodárov zrejme, aké zmeny sú potrebné k tomu, aby cesta vedúca smerom k ekologickému hospodáreniu v súlade s krajinou sa akutočne „vyplatila“ a aby to neostalo len v rovine snaženia a obetovania sa niekoľkých odhodlaných jednotlivcov s vŕcnym vzťahom ku krajine.

Naším cieľom je teda pomôcť dosiahnuť zmenu hospodárskeho systému prostredníctvom uznania ekologických služieb. K tomu aby sme pochopili podstatu veci je potrebné aspoň v hrubých rysoch (teraz bez nároku na úplnosť) predstaviť možné ekologické služby:

1. Vytvorenie a udržiavanie rozčlenenej štruktúry krajiny
2. Udržiavanie lúk a pasienkov
3. Vytvorenie dynamiky plošiek
4. Obnova živej pôdnej štruktúry
5. Obnova tradičných hospodárskych postupov napomáhajúcich zvyšovaniu biodiverzity.

V záujme oceňovania služieb je potrebné zohľadniť také charakteristiky, ktoré sú z pohľadu krajiny dôležité a tieto je potrebné zvlášť oceňovať:

1. Prvok spolupráce
2. vytváranie udržateľnej hospodárskej štruktúry (ekologické, spoločenské a ekonomické piliere)
3. Spracovanie produktov a miestny predaj
4. Rôznorodosť použitých zdrojov
5. Uprednostňovanie využívania miestnych zdrojov obživy (obr. D43)

Súčet týchto charakteristík môže zabezpečiť vytvorenie takého spôsobu hospodárenia v spolupráci s krajinou, ktorý zabezpečí prostredníctvom stabilného poskytovania svojich ekologických služieb dlhodobé zachovanie krajinnej štruktúry a foriem hospodárenia a tým dokáže zabezpečiť zachovanie jej prírodných hodnôt (obr. 24). Podstatou systému je to, že existenciu, úlohu a účinnosť ekologických služieb je potrebné v každom hospodárstve individuálne. Ku každému ukazovateľu je potrebné priradiť indikátory, každému indikátoru je potrebné priradiť istý počet bodov a samozrejme, nakoniec je potrebné vyplatiť odmenu zodpovedajúcu priradenej bodovej hodnote. V nasledujúcich predstavíme, že aké konkrétne indikátory priradíme k určitým ekologickým službám a s akými bodovými hodnotami pritom narábame.

Vybraná ekologická služba je vytvorenie rozčlenenej krajinnej štruktúry. Rozčlenenie má dva prvky, jeden spočíva v pretvorení štruktúry pozemkov, druhý spočíva vo vytváraní medzi a obrúb. K rozčlenenej krajinnej štruktúre teda môžeme priradiť dvojité indikátory, jednak môžeme zohľadňovať veľkosť obrábanej plochy, jednak percentuálny podiel krajinných štruktúr rozličných biotopov, ako pásov, obrúb (napr. trávnatý pás, pás krovín, stromoradie z pôvodných druhov stromov).

K vyššie uvedeným indikátorom je možné priradiť nasledovné bodové hodnoty:

Veľkosť parcely:	
Menej ako 1 ha	10 bodov
1–2 ha	8 bodov
5–10 ha	5 bodov
Nad 10 ha	nie je hodnotiteľná
Obruby:	
Aspoň na jednej strane všetky tabule	20 bodov
U dvoch tretín tabulí	15 bodov
U polovice tabulí	10 bodov
U štvrtiny tabulí, ak je na viacerých stranách	+5 bodov

Horeuvedený príklad ukazuje spôsob ohodnotenia ekologických služieb. Ohodnotením všetkých ekologických služieb príslušným počtom bodov je možné vytvoriť ucelený systém indikátorov a ich bodového hodnotenia. Podľa našich výpočtov je maximálny dosiahnuteľný počet bodov 290 a najnižší možný dosiahnutý počet bodov pre umožnenie vstupu do systému by bol 100. Hranica 100 bodov by teda bola minimálnou pri vstupe do systému.

Úmerne k súčasnému dotačnému systému priradíme ku každému bodu sumu 1 400 Ft, v takomto prípade je najnižšia dosiahnuteľná podpora 140 000 Ft a najvyššia by bola 406 000 Ft/ha. Pri posudzovaní sumy berieme do úvahy aj to, že hospodári by v danom prípade neamali možnosť získať iný typ podpory a tak by sa pre nich stalo jednoznačné, že v prípade pripojenia sa k tomuto programu by poskytovali skutočné služby, ktoré by štát, spoločnosť aj patrične podporil/a. Súčasne by však rozdiely medzi ohodnotením podpory a služieb mali naznačovať aj to, že v našom prípade sú ekologické služby hodnotnejšie, ako priemyselná produkcia.

Návrhy pre hospodárov

Snáď najdôležitejšie, čo by sme mali urobiť, je učenie sa, nazhromaždenie tisícročných skúseností, ak treba, ich opätovné naučenie sa. Pracujme preto, aby sa vypestované úžitky spracovali skutočne tu, v našom regióne Hegyköz a tu ich aj využime, tu žijeme s nimi. Pri plánovaní a vykonávaní našej práce nezabúdajme na to, že energetické zdroje krajiny, ktorá prijala aj nás, sú konečné, preto hospodárme s nimi múdro.

Intenzívne alebo extenzívne?

V súčasnosti, aj v blízkej budúcnosti je možné predpokladať, že v dôsledku narastajúcich hospodárskych ťažkostí, s narastajúcou hrozbou straty majetkových istôt dôsledkom rozkladu hospodárskych štruktúr a pod hrozbou chudoby sa čoraz viac ľudí prinavrátia a bude aj naďalej vracajúť k životaschopnému, udržateľnému hospodáreniu. Ak by sa niekto

„Voda tečie, kameň ostáva,
kameň zostáva.“
Wass Albert

chcel opäť zaoberať chovom hospodárskych zvierat (alebo pestovaním plodín), oplatí sa mu dobre posúdiť, či si má vybrať intenzívne, alebo extenzívne plemeno, resp. plemená, či odrody.

- K chovu intenzívnych plemien sú potrebné značné investície (vysoká nákupná cena, vysoké veterinárske náklady, postavenie veľkých ustajňovacích budov, zariadenie, stroje), oproti tomu extenzívne plemená sa dajú chovať aj oveľa lacnejšie, s menším východiskovým kapitálom (nižšia nákupná cena, nižšie veterinárske náklady, jednoduché hospodárske budovy), u menších plemien dobytka dokáže udržať jeden kus aj menšia záhrada.
- Intenzívne plemená sú odkázané na značné množstvo doplnkového krmiva a vitamínov, ako aj minerálnych prvkov. Extenzívne plemená vynikajúco využívajú pasienok, ktorý majú k dispozícii a väčšinou im to úplne stačí. V súčasnosti sa nachádza v chotároch obcí značná časť nevyužívaných plôch, preto je pasenie, či získavanie krmiva pomerne jednoduchou a lacnou záležitosťou, dostupnou aj ručne, vynaložením fyzickej práce.
- K chovu intenzívnych plemien je potrebná neustála údržba strojového parku, jeho opravy, výmeny. Extenzívne plemená je možné chovať aj pomocou jednoduchých prostriedkov naučených od starších ľudí, veľmi lacno, ručne vyrobenými prostriedkami.
- Úžitkovosť dosahovaná intenzívnymi plemenami (mlieko, mäso, vlna atď.) je možné zhodnotiť, ale kvôli monopolom pôsobiacim v svetovom obchode len za stále nižšie ceny. Dnes už bez štátnej podpory je chov týchto plemien neekonomický. Očakávané otrasy dotačného systému však znemožnia udržiavanie statku vyžadujúceho si trvalé investície. Úžitok vytvorený extenzívnymi plemenami je síce skromnejší, ale jeho výrobné náklady sú oveľa nižšie, takže je menej závislý od globálnych procesov, ktoré u nás nedokážeme ovplyvniť. Extenzívny chov sa hodí skôr na samozásobovanie a predaj v užšom kruhu rodiny a známych.
- Mlieko a mäso intenzívnych plemien, ako aj ich ďalšie produkty je možné vytvoriť vo veľkých množstvách, ale majú nízku výživnú hodnotu. Oproti tomu extenzívne plemená produkujú menšie množstvo produktov, ktoré sú však oveľa lepšej kvality. Dnes je už predstaviteľný proces, v rámci ktorého si ten, kto si to môže dovoliť, hľadá vysokú kvalitu výrobkov, zdravé potraviny.

Najdôležitejšie návrhy pre obhospodarovanie ornej pôdy v spolupráci s krajinou a „priateľsky“ k orlom kráľovským:

- Zásadné je vytvorenie mozaikovitosti v rámci rozdelenia a zberu plodín. Veľkoplošné kultúry umožňujú nízku biodiverzitu, poskytujú slabé životné podmienky pre druhy koristi orlov a prostredníctvom nich to má nepriaznivý dopad aj na orly.
- Použitie premyslenej obmeny plodín, dodržiavanie priaznivých vzájomných pomerov.
- Na skúmanom území je aj pomerne zastúpenie lucerny minimálne, ca. 0,3%-né, toto by bolo potrebné zvýšiť aspoň na 10%.
- Je potrebné sa usilovať o znížovanie používania chemikálií, aspoň na okrajoch tabulí.
- Je potrebné udržiavať trávnaté pásy medzi tabuľami.
- Udržanie líniových prvkov v krajine (kanály, stromoradia) je dôležité ako pre druhy tvoriace korisť orlov, tak isto aj pre predátorov, nie je zanedbateľný ani ich vplyv na oševné kultúry kvôli udržiavaniu stabilnej klímy.

Najdôležitejšie návrhy pre hospodárenie na územiach „priateľských“ k orlom:

- Udržiavanie a vhodný manažment lúk a pasienkov.
- Je zakázané mechanické „ošetrovanie“ plôch (napr. bránenie, hnetenie) a používanie chemikálií.
- Je potrebné sa vyhýbať vypaľovaniu, proti zaburineniu sa bránime očisťujúcim kosénim.
- Usilovať o mozaikovitost' aj v priebehu pasenia a kosenia.
- Neprihnovať, doplnok hnojiva je zabezpečovaný iba prostredníctvom pasúcich sa zvierat.
- Dôležité je vyhýbať sa príliš extenzívnemu, aj príliš intenzívnemu spásaniu.

Predstavenie modelového hospodárstva

Prostredníctvom modelového hospodárstva by sme chceli predstaviť hospodárske formy, v rámci ktorých človek spolupracuje s živými systémami a svojou činnosťou sa začleňuje do prírodných procesov krajiny a obohacuje jej rôznorodosť. Naším cieľom je ukázať fungujúce príklady pre ľudí žijúcich v tejto oblasti a pre tunajších hospodárov, preto naše hospodárstvo žije každodenným životom hospodárstva založenom na chove zvierat.

Vybudovanie hospodárstva začalo pastvou kôz, oviec, hovädzieho dobytku a koní na horských pasienkoch Malý a Veľký Polyán nad obcou Mikóháza. V záujme zabezpečenia spolupráce s prírodou bol najprv vykonaný botanický prieskum súčasného stavu a všeobecný manažmentový plán zameraný na hospodárenia v krajine a ochranu prírody a neskôr boli urobené ďalšie prieskumy, ktoré boli podrobnejšie predstavné v predchádzajúcich kapitolách. Na základe vyššie uvedených prístupov je našim najdôležitejším cieľom rekonštrukcia horských pasienkov a vytvorenie takého lesného hospodárenia, prostredníctvom ktorého je možné vytvoriť plôšky lesov pôvodného zloženia.

Vlastnými silami sme postavili na kraji pasienku Veľký Polyán tradičný drevený dom zložený z troch miestností, s vymazávanými stenami, slúžiaci ako ústredná časť miestneho hospodárstva, ktorý poskytuje v súčasnosti domov pastierom. Dom pokrýva svoje energetické nároky z obnoviteľných zdrojov (kachľová pec a krb na drevené palivo, veterný generátor a slnečné kolektory).

Priestorové rozloženie hospodárstva

Ďalším krokom v budovaní ukážkového hospodárstva bolo rozšírenie hospodárskych činností miestnych gazdov aj na oblasti mimo pasienkov Polyán, takto bola vytvorená súčasná štruktúra hospodárstva pozostávajúca z troch častí. Táto rozčlenená štruktúra pozostáva z území rozličného charakteru, čo má značný význam z hľadiska bezpečnosti hospodárenia.

1. Horná časť (Malý a Veľký Polyán, približne 35 ha), tu prebieha predovšetkým chov oviec a v týchto miestach plánujeme vytvorenie prídavných spracovateľských činností (spracovanie vlny a ovčieho mlieka). Tieto časti sú horské pasienky, ktoré skôr presýchajú, ale ani v daždivom období nedochádza k ich zaplavovaniu;
2. Stredná časť (Veľká lúka, 16 ha), tvorená trávnatou plochou nachádzajúcou sa v chotári obce. Tu sa nachádza včelstvo Bélu Emriho a tu je umiestnený aj chov mangalic;
3. Dolná časť (pri potoku Bózsva, 30 ha), kde prebieha chov dobytku a koní. V dlhodobom výhľade by sme tu chceli vytvoriť jednu z lokalít pre ochutnávku a predaj miestnych produktov a toto by mohlo byť neskôr aj centrom pre vytvorenie programu pre vytvorenie základného záchranného chovu karpatského hnedého dobytku. Územie sa nachádza tesne pri potoku Bózsva, v jeho alúviu, takže predstavuje pomerne dobré možnosti pre pastvu aj v suchších obdobiach, ale v daždivom období býva často zaplavované;
4. Údolie potoka Ronyva, Károlyiho lúka (20 ha), kde máme kosné lúky, odtiaľto získavame seno pre zimné zabezpečenie zvierat krmivom. Toto je tiež chránené územie Natura 2000.
5. Orné pôdy v chotári obce o rozlohe 12 ha, kde produkujeme jadrové krmivo v rámci agroenvironmentálnych schém (3 ha kukurice, 3 ha obilovín, 5 ha lucerny, 1 ha zelený úhor).

Štruktúra hospodárstva za súčasných okolností zodpovedá našim cieľom potrebným pre vytvorenie ukážkového modelu extenzívneho pasienkového hospodárstva. Hospodársky rok 2009-2010 ukázal, že vyššie uvedená flexibilná štruktúra poskytuje ochranu voči extrémom počasia, pretože suchá na jar a začiatkom leta roku 2009 vysušili horské pasienky Polyán do takej miery, že tieto sa stali vhodné v dôsledku ich zníženej kvality výlučne na pastvu oviec. V tomto období sa využívali dolné pasienky v alúviu potoka. V roku 2010 však dôsledkom extrémne vysokých zrážok a následnými opakovanými záplavami bola znemožnená pastva na dolných pasienkoch, kým na horných pasienkoch bola k dispozícii dobrá pastva, čím zabezpečila rôznorodosť územia vhodné podmienky pre pastvu.

Dosiahnuté výsledky

V procese vybudovania modelového hospodárstva sa nachádzame ešte v začiatkoch, takže v súčasnosti ešte nemôžeme slúžiť plnohodnotným príkladom, ale doteraz vykonané kroky znamenajú pre hospodárov, ktorí vstúpili do tohoto systému, skutočné základy pre vytvorenie samozásobovacieho hospodárstva založeného na spolupráci s prírodou. Vytvorenie základov je však veľmi nákladné, veď doteraz sme investovali len do vybudovania hospodárstva a tak bojujeme s trvalým nedostatkom finančných a ľudských zdrojov. Naše doterajšie najdôležitejšie výsledky:

- Na horských pasienkoch Polyán a na pasienkoch pri potoku Bózsva sa pekne darí obnove trávnych spoločenstiev, oproti predchádzajúcemu roku sa podarilo výrazne zabrzdiť sukcesiu krovín a vplyv pasenia sa teraz zreteľne prejavuje na stave spoločenstiev tráv;
- Začalo sa s hospodárením v lese založenom na odstraňovaní nepôvodných druhov a vysádzaní, resp. podpore zmladzovania pôvodných druhov drevín;
- Odštartovali sme botanický výskumný program, v rámci ktorého sme vypracovali botanický monitorovací systém v oblasti Polyán. Cieľom výskumu je získať hodnotné informácie k obnove horských pasienkov. Základom monitorovacieho systému je základný botanický prieskum, ktorý bol urobený v roku 2008, na ktorý nadväzoval manažmentový plán zameraný na využívanie krajiny a ochranu prírody. Následne na to sme vytvorili monitorovací systém;
- V dolnej časti lokality Polyán bol postavený plot, ktorý zabraňuje vstupu na územie, čím zamedzuje riziku ďalšej erózie. Okrem toho sme zabezpečili, aby nedochádzalo k premiešavaniu zvierat pasúcich sa na pasienkoch Polyán s inými čriedami dobytku, ktoré sa pasú v ich blízkosti;
- Podarilo sa zvýšiť počet oviec (v súčasnosti ich je približne 100 kusov), čím sme zabezpečili priebežné pasenie potrebné k obnove pasienkov;
- Začali sme s chovom mangalic;
- Začali sme s produkciou jadrového krmiva na 12 ha, v záujme zabezpečenia samoudržateľnosti hospodárstva v zimnom období;
- V záujme produkcie krmovín a v záujme umožnenia mulčovania náletových krovín sme zakúpili jeden traktor typu Farmer s príslušenstvom, avšak budeme potrebovať v budúcnosti ešte doplniť našu výbavu mechanizmov;
- Podarilo sa nám zaobstaráť prostriedky na vylepšenie hospodárenia (zariadenie na strihanie oviec, strojová dojička, elektrický ohradník, fotovoltaické články, nástroje a menšie stroje)
- Rozbehli sme program chovu zameraného na zachovanie genofondu karpatského hnedého dobytku. V súčasnosti máme v chove 17 kusov tohoto dobytku. O našich chovaných zvieratách sa vyjadřili odborníci v rámci odborného fóra, že je jedným z najtypovejších chovov v rámci Maďarska. Prebieha vypracovanie štandardného postupu, na základe ktorého sa určí smer ochovu plemena na základe jeho vonkajších znakov. Podľa súčasnej predstavy by sa na základe vypracovaných štandard mal uberať ďalší chov, dôsledkom čoho by malo byť uznanie nového plemena pod názvom maďarský karpatský hnedý dobytok. Následne by sa stala črieda v Mikóháze základom pre kmeňový stav tohoto plemena.

Podrobnejšie o našich zvieratách

Ovce cigája

V horských oblastiach je prepásanie pomocou oviec obzvlášť žiadúce, pretože v porovnaní s väčšími zvieratami (hovädzí dobytok) majú ovce menšie ratice a preto aj pôdna erózia, ktorú spôsobujú, je menšia. Plemeno cigája dobre znáša voľné ustajnenie, preto je vyslovene vhodná na udržiavanie krajiny s cieľmi korešpondujúcimi s ochranou prírody. Naše ovce plemena cigája okrem pastvy a nakoseného sena nevyžadujú, ani nedostávajú iné doplnkové krmivo.

Cigája je starobylé plemeno oviec, pochádzajúce zo starobylého maloázijského okruhu plemien, spomedzi ktorých bolo vyšľachtených niekoľko kultúrnych plemien. Na územie Maďarska sa dostali okolo roku 1700 a dopyt spracovateľských podnikov v rámci Uhorska v Brašove stimuloval gazdov z okolia Brašova, Sibiu, Trojstoličia, Fogaraša, v župách Krassó-Szörény a Torontál, aby svoje ovce curkán s drsnou vlnou vymenili za cigáje, ktoré poskytovali jemnejšiu priadzu. Toto plemeno vyznačujúce sa trojakou úžitkovosťou sa veľmi dobre prispôbilo geografickým a klimatickým podmienkam východnej hornatej časti Uhorska.

V uplynulých dvoch storočiach bola cigája trvale súčasťou našich plemien oviec, ale nikdy sa nestala vedúcim plemenom, lebo k tomu by musela vytlačiť plemena, ako merino, či racka (a jej variety).

V súčasnosti je možné hovoriť o dvoch typoch oviec cigája v rámci Maďarska, jedným z nich je prapôvodné plemeno (tzv. génová rezerva), kým to druhé bolo vyselektované skôr kvôli mliekovej úžitkovosti. Pôvodné ovce cigája s čiernou hlavou sú obvyčajne považované na základe habitu za homogénne, aj keď medzi niektorými chovmi sú očividné rozdiely. Od pôvodnej formy cigáje svojou vysokou mliečnou úžitkovosťou sa odlišuje mlieková cigája, ktorú Združenie maďarských chovateľov oviec dnes už považuje za osobitné plemeno.

Na základe habitu sa súčasná maďarská pôvodná cigája delí na dva typy – na „horský“ a na „nížinný“ typ. Horské sú nižšie, ale zavalitejšie zvieratá, kým nížinné sú nižšie, ale „štíhlejšie“, viac natianuté, rozmernejšie.

Pôvodná cigája sa vyznačuje trojakou úžitkovosťou – dáva mlieko, vlnu a mäso – je to nesmierne odolné, otužilé plemeno. Ákos Szentkirályi verne popisuje v jednom zo sedmohradských románov správanie čriedy koložvárskeho školského ústavu, ktorá „po celý deň sa pásala vonku, v škripajúcej zime, aj v noci voľne spali vonku, ukryté iba pred vetrom za provizórnym prístreškom“.

„Cigája je ovčie plemeno budúcnosti, nielen preto, že jej vlna poskytuje kvalitné súkno zodpovedajúce obvyčajnejším požiadavkám, ale najmä preto, lebo je to odolné, silné, dosahuje dobré prírastky, ktoré dosahuje aj pomerne značnej hmotnosti; jej úmrtnosť je

pomerne nízka; počet mláďat značne prekračuje počet materských zvierat...Aj dnes som toho názoru, že cigája - ako dobré mliekové plemeno – poskytuje viac čistého zisku, ako chovy dobytky udržiavané na slabších pôdach a ležiace ďalej od veľkých miest.” - takto píše riaditeľ Maďarskej kráľovskej poľnohospodárskej školy v roku 1896 v Somogyszentimre, na základe svojich päťročných skúseností.

Na prelome tisícročí tvorilo prapôvodný maďarský stav registrovaných oviec cigája približne tisíc oviec a päťdesiat baranov. Tieto zvieratá žijú v národných parkoch Kiskunság a Körös Maros, resp. V chovoch niekoľkých hospodárskych spoločností a v súkromných chovoch, spolunažívajú úzko späť so svojim prirodzeným prostredím, okrem toho počet zvierat chovaných roztrúsene v domácich chovoch sa odhaduje na tritisíc.

V chotári Mikóházy na našom hospodárstve využíva zanechané horské pasienky 100 oviec a 3 kmeňové barany. Plánujeme aj využitie oviec cigája na mlieko a na vlnu.

Karpatský hnedý dobytok

Plemeno bolo vytvorené v karpatskom oblúku a na úpätiach Karpát. Podľa niektorých predpokladov sa ich prítomnosť môže viazať k valašskému etniku, avšak pôvod plemena je hmlistý. Svoju dnešnú podobu nadobudlo v polovici a na konci 19. storočia. Rozličné typy dobytky prítomné v Karpatoch – zavalitý, riška, statný krížili so švajčiarskym sivohnedým dobytkom, čo dodalo dovedy heterogénnym zvieratám jednotný vzhľad. Využitie tohoto dobytky sa však ani po skrížení so švajčiarskym dobytkom príliš nezmenilo. Udržal si svoj primitívny, prapôvodný charakter, snáď došlo k vylepšeniu jeho mliečnej úžitkovosti. Každé primitívne plemeno dobytky má dvojaké využitie (mlieko, mäso) a doplnka sa aj tretím úžitkom, a to využitím ťažnej sily dobytky, čo bolo pre chudobných sedliakov nevyhnutnosťou.

Proti vplyvom počasia je odolný, je vhodný na chov bez ustajnenia. Karpatský hnedý dobytok je možné považovať za pôvodný v oblasti Karpát, resp. za dávno udomácnení.

Tivadar Petercsák v svojej knihe ľudový chov dobytky spomína, že v obciach oblasti Hegyköz na konci 19. a na začiatku 20. storočia ešte tento dobytok bol chovaný v značnom počte.

Vzhľad: menší, ale nepôsobí dojmom krpateho zvieratá.

- výška v kohútiku 110 -135 cm

- farba je typovo charakteristická pre sivohnedý dobytok, nie je jednotná, srst' je zmesou hnedých a sivých chlpcov (charakteristické orosené zafarbenie). Ak prevládajú sivé chlpy, potom zviera pôsobí vyhl'adom ako sivohnedý, ak prevládnu hnedé chlpy potom pôsobí skôr hnedým dojmom. Na chrbte niektorých jedincov sa tiahne svetlý pás (pásavý chrbát). Veľká časť zvierat má okolo pyskov a nosa biely pás.

- zadné končatiny majú mierne vpadnutý tvar, slabiny nemajú príliš lalokovité. Hlava je trochu veľká, ale pekne tvarovaná. Rohy nie sú vždy pravidelného tvaru, na báze sú svetlé, konce majú čierne, ale niektoré zvieratá majú jednofarebné, tmavé rohy. Ucho je z vnútornej strany pokryté dlhými chlpmi. Kopytá sú bridlicovosivé.

Pri predstave primitívnych plemien si ľudia obyčajne predstavujú divé, nespútané, ťažko ovládateľné zvieratá. Karpatský hnedý dobytok je aj napriek svojej primitívnosti ľahko ovládateľný dobytok ústupčivej povahy, ktorá ho robí vhodným aj pre menej zbehlých na použitie pri poľnohospodárskych prácach, na zapriahanie. V zastrčených oblastiach Karpát aj dodnes robia takéto práce pomocou tohoto dobytky.

Dnešné intenzívne plemená však tento dobytok vytlačili už aj z tých oblastí, kde ešte donedávna boli prítomné nejaké izolované stavy. Pôvodné tradičné plemená sú nahrádzané plemenami, ktoré dokážu držať krok s trhovým hospodárstvom a vyznačujú sa intenzívnym chovom. Mlieková, aj mäsová úžitkovosť nedokáže konkurovať svojim množstvom intenzívnym plemenám, ale svojou kvalitou ich výrazne predbieha.

Plemeno má v karpatských krajinách viacero miestnych názvov:

- karpatika bura (Ukrajna)
- bruna de maramures (Románia)
- vlašská hnedá alebo hnedá vlaška (Slovensko)

Za najpriliehavší názov považujeme „sivohnedý dobytok“, ktorý sa rozšíril v oblastiach s maďarským obyvateľstvom a poukazuje na jeho zvláštne zafarbenie.

Karpatský hnedý dobytok chovali najdlhšie, až do súčasnosti v podkarpatskej časti Ukrajiny, v troch štátoch podporovaných chovoch: Ilonok, Bakta, Olešnik. V Rumunsku prebieha ich chov v Maramureši, v obci Livada Mica. V týchto oblastiach je chovateľský cieľ zvyšovať mliekovú úžitkovosť zvierat, preto ich krížia s intenzívnymi plemenami.

Možnosti zachovania plemena

Plemeno dlho odolávalo génom amerického intenzívneho plemena swiss brown (švajčiarsky hnedý), ale hospodárstva sa vydali na cestu intenzifikácie chovov a cieľom je 1000 l produkcie mlieka ročne. Preto je oprávnená obava, že plemeno zanikne, respektíve sa zriedi do takej miery, že na zachovanie génov sa stane nevhodným. Až doteraz ani jedna krajina v oblasti Karpát neprišla s iniciatívou zachovania plemena, avšak zdá sa, že odbočníci z Maďarska a občianske združenia v spolupráci so súkromnými chovateľmi

urobili prvé kroky týmto smerom. Na území dnešného Maďarska, v Zemplínskom regióne Hegyköz, v chotári Mikóházy je jediná menšia črieda, ktorá tvorí jadro programu zameraného na zachovanie genofondu, ktorý bol už zahájený plemenárskym odborom katedry poľnohospodárstva univerzity v Debrecíne.

Hnedý karpatský dobytok je na úpätí hôr a v horských podmienkach pre ekologické hospodárstvo oveľa vhodnejším od akýchkoľvek doteraz používaných plemien dobytky. Znova by sa mohol objaviť v rodinných hospodárstvach, v domácich chovoch kvôli jeho ľahkej ovládateľnosti a nenáročnosti. Jeho mlieková a mäsová úžitkovosť by poskytla pomoc pre samozásobenie obyvateľov vidieckych oblastí.

Naše kone

Na našom hospodárstve chováme kone patriace k dvom plemenám. Araba shagya a hucula. Hucul je tradičným plemenom koní chovaným po stáročia izolovane, za skromných podmienok na zalesnených, vysoko položených planinách. Podľa niektorých prameňov boli na území dnešného Zemplína najjužnejšie oblasti rozšírenia tohoto plemena v Maďarsku.

Hucul je kvôli svojmu menšiemu vzrastu a nižšej hmotnosti tiež vhodnejší na spásanie horských pasienkov a na spôsob koní, pre ktoré je charakteristické dokonalejšie spásanie trávy, na krátko predstavujú značnú pomoc pri údržbe pasienkov s nízkou trávou. Hucula vždy charakterizovala bezvýhradná ochota do práce. Aj vojsko ho využívalo na nosenie nákladov. Dnes takéto využitie je zatlačené do úzadia, do popredia sa dostáva využitie pre voľnočasové aktivity. Ani pri nesystematickom využití nie je náročný na záprah. Na dopravu nie je citlivý, je výrazne kludnej povahy. Nie je nemožné ani jeho osedlanie, aj keď niektoré jedince pri kluse jazdcom dosť trasú. Pri cvale sú však pohodlné a aj radi cválajú.

Smelo môžeme tvrdiť, že tento malý kôň by mohol získať pri využití v detskom športe, pri voľnočasových aktivitách širšie pole záujmu, aké mu teraz prislúcha. A pritom sú možnosti jeho ďalšieho užitočného využitia len vecou fantázie. Môže sa využívať aj na väčších hospodárstvach, v nie príliš rozsiahlych ovocných sadoch, alebo v záhradníctve, ale aj pri iných sezónnych prácach v poľnohospodárstve. V Českej republike ho napríklad široko využívajú pri hipoterapii pri liečbe detí so zníženou mobilitou.

Dnes je už viacúčelové využívanie huculov na našom hospodárstve menej obvyklé, okrem zapriahania do voza a približovania dreva v lese aj na rôznorodejšie práce, či na pasenie a zaháňanie dobytky koňmo, čo na väčších hospodárstvach jednak uľahčuje prácu, jednak chráni aj životné prostredie a má aj svoje osobité čaro.

Financovanie programu

Financovanie programu prebieha z vlastných zdrojov (založenie hospodárstva z príspevkov organizovaných súkromných osôb), a z projektov. V súčasnosti okrem poľnohospodárskej pomoci nie je veľa takých úžitkov, ktoré by znamenali pre hospodárstvo väčší a pravidelný zisk. Doteraz pomohli financovaniu nasledovné projekty:

- KvVM Zelený prameň (ukončený);
- Program Maďarsko – Slovenskej cezhraničnej pomoci 2007–2013 (v priebehu);
- Nórsky finančný mechanizmus EHP (v priebehu).

Postavenie programu na vlastné nohy je dôležitou úlohou, v záujme čoho pripravujeme rozbehnutie ďalších projektov, aby sme položili základy jeho udržateľného fungovania. Na tomto mieste však chceme poznamenať, že takáto prírode blízke hospodárenie, či všeobecne zabezpečenie udržateľného prínosu hospodárenia zásadne ovplyvňuje v súčasnosti charakteristická hospodárska logika. Podľa tejto logiky pripravujeme suroviny pre potraviny vo veľkopodnikoch a potom potravinársky priemysel pripraví z týchto surovín produkty pre police obchodov. Produkcia je preto vo veľkej miere centralizovaná, zisk sa podľa očakávania dostavuje nie u producenta, produkty sú menej prirodzené, majú nižšiu výživnú hodnotu a hospodárov udržiavajú dotované poľnohospodárske systémy. Toto je zjavne umelo vytvorený a udržiavaný systém, v ktorom obživu nezabezpečuje rôznorodosť a kvalita produkcie, ale čo najlepšie prispôsobenie sa logike podpory.

Našou iniciatívou sme sa pokúsili aplikovať aspoň čiastočne odlišnú logiku od vyššie uvedenej, pretože veríme, že rôznorodosť zvyšuje bezpečnosť, že potraviny majú byť prirodzené a že nebudú stále poľnohospodárske dotácie. Mimochodom, ako začínajúce hospodárstvo sme niektoré základné podpory nemohli zažiadať, pretože napríklad vyplatenie podpory za pôvodné plemená sme nemohli zažiadať. Podpora získaná v rámci Programu cezhraničnej podpory Maďarsko-Slovensko 2007-2013 vo veľkej miere prispela k založeniu nášho hospodárstva.

Kontakty

Adresa modelového hospodárstva Polyán:
3989 Mikóháza, Petőfi Sándor utca 32/A

Hospodár
Miklós Rudolf odborný vedúci:
tel.: +36 30 42 17 728
email: lovasveg@gmail.com

Pripravené v rámci projektu „Realizácia modelového programu prírode blízkeho hospodárenia na pasienkoch v sieti NATURA 2000“

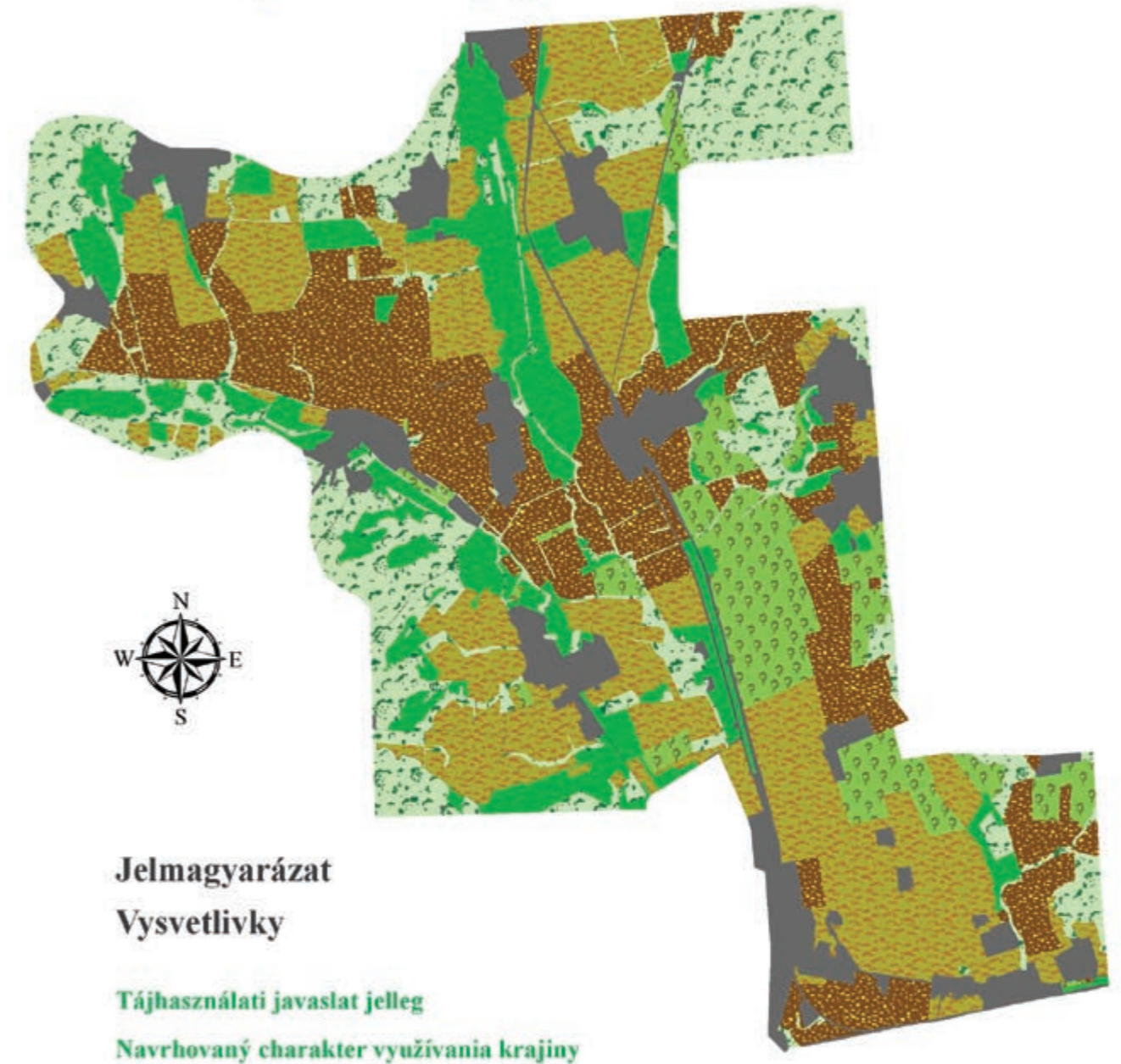
Vydal: E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület, Nyíregyháza

Redakcia, príprava do tlače:
Ötletkert Stúdió Kft. Nyíregyháza

Tlač:
IMI-Print Nyomda Kft. Nyíregyháza
Publikácia bola vytlačená na papieri šetrnom k životnému prostrediu
Náklad 500 výtlačkov.

2. sz. térkép: A program célterülete a Hegyközben Javasolt tájhasználat

Mapa č. 2: Cieľové územie programu v oblasti Hegyköz Navrhované využívanie krajiny

Mapa súčasného využívania krajiny sa nachádza na vnútornej strane prednej obálky.

HUSK 0801/201 Vydané v rámci projektu
„Realizácia modelového programu prírode blízkeho
hospodárenia na pasienkoch v sieti NATURA 2000”

Internetová stránka programu:
www.husk-cbc.eu

E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület – vedúci partner,
Ochrana dravcov na Slovensku – slovenský partner

Obsah publikácie nemusí zastupovať oficiálne stanoviská Európskej Únie.

Budujeme partnerstvá

Program cezhraničnej spolupráce
Maďarská republika - Slovenská republika
2007-2013

Európska únia
Európsky fond regionálneho rozvoja

 E-misszió
Természet- és Környezetvédelmi Egyesület